

Міністерство освіти і науки України
Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова
Факультет морського права
Кафедра морського та господарського права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра

На тему: Теоретичні засади функціонування ювенальної юстиції в Україні

Виконав: студент 6 курсу, групи
6511мз напряму підготовки
(спеціальності)
081 ПРАВО
Михайлов О.С.
Керівник: Дмитрук І.М.
Рецензент: Князев В.С.

Миколаїв 2020

АНОТАЦІЯ

Михайлов О.С. Теоретичні засади функціонування ювенальної юстиції в Україні

В наші дні, враховуючи особливості вчинення злочинів, збільшення кількості кримінальних справ за участю неповнолітніх особливо актуальним є вивчення та вдосконалення ювенальної юстиції, як основного механізму попередження злочинів за участю неповнолітніх.

Крім того, багатоаспектний та гнучкий функціонал ювенальної юстиції може мати велике значення в процесі зменшення загальної кількості вчинених правопорушень.

Перший розділ присвячений вивченню та аналізу теоретико-правових засад діяльності ювенальної юстиції. У цьому розділі охарактеризуються поняття ювенальної юстиції, досліджується питання історіографії поняття й принципів ювенальної юстиції.

У другому розділі виконано аналіз особливостей ювенальної юстиції в різних країнах, проаналізовано характерні риси в різних країнах та дана оцінка ролі ювенальної юстиції в Україні.

Третій розділ спрямований на покращення механізмів функціонування ювенальної юстиції аналізу ефективності і подальшого вдосконалення ювенальної юстиції в Україні.

Ключові слова: ювенальна юстиція, ювенальна превенція, злочини за участю неповнолітніх, реформування ювенальної системи, підрозділи поліції з ювенальної превенції.

ANNOTATION

Mykhailov O.S. Theoretical principles of juvenile justice in Ukraine

Nowadays, given the peculiarities of committing crimes, increasing the number of criminal cases involving minors is especially important to study and improve juvenile justice as the main mechanism for preventing crimes involving minors.

In addition, the multifaceted and flexible functionality of juvenile justice can be important in reducing the overall number of offenses committed.

The first section is devoted to the study and analysis of the theoretical and legal foundations of juvenile justice. This section describes the concept of juvenile justice, examines the historiography of the concept and principles of juvenile justice.

The second section analyzes the features of juvenile justice in different countries, analyzes the characteristics in different countries and assesses the role of juvenile justice in Ukraine.

The third section is aimed at improving the mechanisms of juvenile justice analysis of the effectiveness and further improvement of juvenile justice in Ukraine.

Key words: juvenile justice, juvenile prevention, juvenile delinquency, juvenile system reform, juvenile prevention police units.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ	9
1.1 Становлення ювенальної юстиції в Україні.....	9
1.2. Законодавство, що регулює питання кримінальної відповідальності неповнолітніх	13
1.3 Система органів та окремі відділи за наглядом	24
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ	29
2.1. Сучасне моделювання ювенальної юстиції	29
2.2. Міжнародні системні акти щодо врегулювання питання відповідальності неповнолітніх.....	45
2.3. Система органів та судів за наглядом над неповнолітніми правопорушниками	52
3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	62
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТОК	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На разі у нашій державі значно високий рівень злочинності неповнолітніх, зокрема, присутній такий вид як латентний, що набагато небезпечніше. За офіційною статистикою характер злочинності неповнолітніх часто змінюється, частіше проникають рецидивні діяння, кримінальні правопорушення пов'язанні зі зброєю і т.д. Також даний кримінальний напрямок набуває групового характеру.

Дане питання регулюється кодифікованим нормативно – правовим актом – Кримінальним кодексом України (далі – КК України). КК України «лімітує» облік вказаних правопорушень використовуючи формулювання «з особливою жорстокістю», «зі знущанням» тощо.

Все більше і більше неповнолітнє суспільство криміналізується, також у зв'язку зі зміною навколишнього середовища, тобто через обставини, що до цього призводять. Кримінальна поведінка неповнолітнього дуже часто залежить від побуту, освітнього процесу, культури, свідомості.

Жорстокість – це найважливіший індикатор морального стану неповнолітнього. Все більше ми можемо бачити злочини вчинені неповнолітніми, які супроводжуються жорстокістю, садизмом, агресивністю, знущанням над людьми, цинізмом. Окрім, вищезазначених причин не малу долю містить жорстоке поводження з дітьми та умови у яких дитина виросла.

Мета дослідження. Метою магістерської роботи є комплексний аналіз кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми, причини криміналізації даної частини суспільства, а також аналіз ситуації щодо формування в Україні органів для перш за все запобігання, виявленню та вчасному розкриттю даних видів злочинів.

Завдання дослідження:

— дослідити становлення ювенальної юстиції в Україні;

- висвітлити законодавство, що регулює питання кримінальної відповідальності неповнолітніх;
- визначити систему органів та окремі відділи за наглядом;
- розглянути сучасне моделювання ювенальної;
- проаналізувати міжнародні системні акти щодо врегулювання питання відповідальності неповнолітніх;
- визначити систему органів та судів за наглядом над неповнолітніми правопорушниками;
- висвітлити організаційні засади ювенальної юстиції в Україні: проблеми та перспективи.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням кримінальних правопорушень неповнолітніми.

Предметом дослідження є саме діяння, тобто правопорушення вчинене неповнолітньою особою.

Стан наукової розробленості теми. Науковим підґрунтям написання магістерської роботи є праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Ю. А. Абросімова, В. С. Афанасьєв, О. М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, В. В. Василевич, Д. Л. Виговський, В. В. Голіна, О.М. Гумін, О. М. Джужа, Н. П. Дубініна, В. І. Женунтій, Р. І. Ісаков, Т. Л. Кальченко, І. І. Карпець, О. Г. Колб, І. С. Кон, С. М. Корецький, М. М. Корчовий, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцова, І. І. Лановенко, П. П. Михайленко, А. Й. Міллер, Г. М. Міньковський, В.Л. Ортинський, Г. В. Осипов, Т. Г. Перепелиця, Г. О. Пономаренко, О. Р. Ратинова, Ф. М. Решетнікова, А. Б. Романюк, О. Б. Сахаров, Н. О. Сущенко, Д. М. Тичина, О. М. Хархан та інші.

Даним видом злочинності цікавились також філософи, соціологи, психіатри, правники, кримінологи.

Методи дослідження. Вивченню історичних аспектів у рамках аналізу й узагальнення напрацювань українських і зарубіжних науковців щодо проблем злочинності неповнолітніх слугував метод аналізу та

історико-правовий метод. Системно-структурний метод і методи синтезу й аналізу дали змогу ґрунтовно розглянути правову основу злочинності неповнолітніх та її ознаки. Конкретно-соціологічні (узагальнення, опитування, анкетування, вивчення особових справ), статистичний та порівняльний методи, метод вивчення документальних першоджерел використано для окреслення кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю, та осіб, які їх вчинили. Порівняльно-правовий метод застосовано під час пошуку шляхів запобігання злочинності неповнолітніх у зарубіжних країнах. Основні напрями вдосконалення заходів попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю, розглянуто із використанням методів доктринального аналізу, правового прогнозування та правового моделювання.

Теоретичною та нормативною базою для написання магістерської роботи є наукові праці та законодавство України (Конституція України, КК України, Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про освіту», Цивільний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Конвенція ООН «Про права дитини»).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, а також результати магістерського дослідження, які в ній відображені, доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, вересень 2020 р., тези опубліковані).

Наукова новизна отриманих результатів проявляється у раді теоретичних положень і висновків щодо особливостей реалізації ювенальної політики, пошуку шляхів її вдосконалення та перспектив вдосконалення ювенальної юстиції в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені в магістерській роботі авторські пропозиції та висновки можуть бути використані у науково-дослідницькій роботі при подальшому дослідженні

шляхів вдосконалення системи ювенальної юстиції; правотворчі роботи при удосконаленні законодавчої бази, що регулює систему ювенальної юстиції в Україні; у правозастосовній роботі органами державної та місцевої влади до цієї компетенції належить ювенальна превенція; у навчальному процесі при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, а також лекцій, конференцій, семінарів, присвячених відповідним темам.

Структура та обсяг дослідження. Структура дослідження визначається характером поставлених наукових завдань та засобами їх реалізації. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури та додатків. Загальний обсяг складає становить ___ сторінок, список джерел та літератури нараховують 82 бібліографічні позиції.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

1.1 Становлення ювенальної юстиції в Україні

Кримінальна злочинність неповнолітніх виведена у окремий (самостійний) вид злочинності. Необхідність відокремлення цього виду злочинності з обумовлена багатьма причинами.

Згідно з Конституцією України - Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Для виконання міжнародних обов'язків в Україні прийнято та ратифіковано ряд нормативно правових актів , які регулюють правове становище дитини, яка перебуває у конфлікті із законом, направленні на охорону її прав, свобод і законних інтересів, з них: закони України «Про охорону дитинства» № 2402-III від 26 квітня 2001 року [59], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» №20/95-ВР від 24 січня 1995 року, «Про Загальнодержавну програму Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» № 1065-VI від 5 березня 2009 року тощо.

На державному рівні сформовано розгалужену систему органів та служб, функціональним обов'язком яких є захист і забезпечення прав і свобод неповнолітніх.

Злочинність неповнолітніх як соціальний феномен має глибокі історичні корені. Кризові явища в Україні, зокрема у соціальній та економічній сфері, зміни політичного устрою, зниження рівня добробуту значної кількості громадян призвели до зростання рівня дитячої злочинності та підвищення соціальної напруженості в суспільстві. Зауважимо, що незважаючи на широкомасштабні заходи із протидії злочинності неповнолітніх, вжиті на рівні держави та суспільства, не завжди виявляються достатньо ефективними і не повною мірою досягають поставленої мети.

Відсутність єдиної, чіткої та логічно вибудованої системи державних інститутів, покликаних займатися проблемами неповнолітніх, не дозволяє досягти значних позитивних результатів у сфері захисту законних прав, свобод та інтересів дитини, а також подолання негативних явищ серед підлітків, які потрапили у конфлікт із законом.

Запорукою належної опіки над дітьми всіх категорій являється цілеспрямована спільна діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та інших структур об'єднаних єдиною спільною метою – всесторонній захист дитини. Як свідчить історичний досвід, а також надбання міжнародних практик, ця діяльність охоплюється загальною системою ювенальної юстиції.

Розбіжності в поглядах щодо розуміння поняття «ювенальна юстиція» викликають неоднозначну оцінку серед науковців і пересічних громадян як загалом у світі, так і в Україні. Слід звернути увагу і на те, що причиною цього є окремі негативні приклади з національної та міжнародної практики, а також неправильне трактування окремих положень законодавства.[1]

Уперше в історії української державності на законодавчому рівні закріплення захисту прав дітей за посередництва прокуратури передбачено у правовому акті «Учреждения для управления губерний» (ст. 406), прийнятому 7 листопада 1775 року, в якому серед категорій цивільних справ, у яких брав участь прокурор, було виокремлено справи дітей.

Акцентуємо увагу на тому, що важливими нормативно-правовими актами, у яких передбачено особливі підходи до неповнолітніх осіб, які вчинили злочинні діяння, були Статут кримінального судочинства та Статут про покарання, що накладаються мировими судьями, від 20 листопада 1864 р. Цими документами було визначено основну роль прокурора в судових установах, а саме, профілактика порушень закону, у яких неповнолітній був стороною.

У межах кримінального судочинства прокурор здійснював нагляд за провадженням слідства і діяв як орган закону. Захист прав неповнолітніх у цивільних справах, за безпосередньої участі прокурора, було передбачено п. 3 ст. 343 Статуту цивільного судочинства. Згідно з цим правовим актом, прокурор подавав письмовий висновок у цивільних справах, «у справах осіб, що не досягли повноліття», та все ж – обов'язок прокурора був захищати «не права конкретно визначених осіб чи відомств, а саму силу закону...».

Прокуратура у той період захищала передусім не права неповнолітніх, а, швидше стежила за дотриманням законності взагалі [71]. Слід згадати, що перший суд у справах неповнолітніх було створено у Санкт-Петербурзі 22 січня 1910 року за ініціативи відомих юристів, вчених і практиків П. Люблінського та І. Фойницького. Це і сприяло швидкому поширенню нової судової системи. У 1917 році такі суди діяли в Москві, Ризі, Ліваві, Томську, Саратові, а також на території сучасної України – у Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі, Миколаєві [36].

У російській дореволюційній, зокрема і в радянській юридичній літературі 20-х років, діяльність цих судів високо оцінено, що й обумовило їх швидке поширення на території Російської імперії. Зазначимо, що в 1914 р. був навіть налагоджений випуск спеціального професійного журналу «Особые суды для малолетних и борьба с детской беспризорностью». Але з початком війни багато працівників судів для неповнолітніх були призвані у військо, тому редакція журналу припинила своє функціонування [5].

У російському ювенальному суді функції судді у справах неповнолітніх здійснював спеціальний мировий суддя. До його компетенції належали справи про злочини неповнолітніх, а також справи дорослих – підбурювачів підлітків. Питання цивільного і опікунського проваджень не відносилися до юрисдикції «дитячого суду».

Суддя цього суду здійснював нагляд за роботою установ, які займалися та брали на себе питання догляду за малолітніми злочинцями.

Саме тому професор П.І.Люблинський, вивчаючи досвід чикагського суду, розглядав ювенальний суд для неповнолітніх як «орган державної опіки щодо неповнолітнього, діючий у судовому порядку»

21 червня 1921 року до Декрету 1920 року було внесено зміни, згідно з якими – всі справи про злочинні діяння неповнолітніх були підвідомчі комісіям у справах неповнолітніх. Виняток складали тільки ті справи осіб, які досягли 17 років, проте лише у випадку вчинення ними бандитизму. Кримінальний кодекс УРСР 1922 року посилив кримінальну відповідальність неповнолітніх, порівняно із зазначеними Декретами. Вік кримінальної відповідальності знижувався до 16 років. Кримінальну відповідальність повністю виключали для осіб, які не досягли 14 років.

Особи у віці 14-16 років підлягали і покаранню, і заходам медико-педагогічного характеру у разі прийняття рішення про недоцільність застосування до них покарання. Кримінальний Кодекс УРСР 1927 р. фактично відображав норми Кримінального Кодексу 1922 р., що стосувалися питань дітей. З врахуванням законодавчих змін, відбулися відповідні перетворення і у судових та правоохоронних органах. Інститут прокуратури на території України було відновлено у складі Народного комісаріату юстиції (НКЮ) 22 червня 1922 року та створено Прокуратуру Верховного Суду СРСР.[2]

Конвенція ООН про права дитини, від 20 листопада 1989 року, набула чинності для нашої держави з 27 вересня 1991 року. Згідно ст. 3 цього головного міжнародного документу щодо дітей: «держави-учасниці в усіх діях щодо дітей першочергову увагу приділяють якнайкращому забезпеченню інтересів дитини».

Першим фундаментальним кроком, який визначив подальший вектор розвитку національного законодавства у сфері забезпечення прав неповнолітніх осіб, було здійснення 27 лютого 1991 року ратифікації Верховною Радою УРСР Конвенції ООН про права дитини.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок про величезну історію ювенальної юстиції в нашій державі. Нажаль, ця історія не є послідовною через історичні події в XIX-XX століттях, що докорінно змінювали державний устрій на території нашої країни.

1.2. Законодавство, що регулює питання кримінальної відповідальності неповнолітніх

Науковий інтерес до юридичного статусу неповнолітнього, який вчинив правопорушення, виникає майже одночасно із дослідженнями у сфері кримінології та соціології щодо причин виникнення правопорушеної поведінки у неповнолітніх та появи відповідної делінквентної субкультури.

Основними джерелами регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх в Україні є Кримінальний процесуальний кодекс України і Кримінальний кодекс України. При цьому більшість положень, які врегульовують специфіку участі неповнолітнього, згруповані в окремих частинах – главі 38 КПК та розділі XV Загальної частини КК.

Перша Концепція створення і розвитку системи ювенальної юстиції в Україні була розроблена під егідою Верховного Суду України у 2005 р., однак не отримала офіційного схвалення. У 2010 р. в Міністерстві юстиції утворювалося кілька робочих груп щодо розроблення програмного документу в цій сфері, які також не мали кінцевого результату. 24 травня 2011 р. Указом Президента України № 597/2011 була схвалена Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, яка визначає основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Реалізація цих напрямів має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності.

Проблема злочинності неповнолітніх завжди гостро стояла перед Українською державою. В останні роки існування Радянського Союзу та в перші роки незалежності України відбулося різке погіршення криміногенної ситуації в державі. Особливо гостро в той час стояло питання злочинності серед неповнолітніх осіб, оскільки відбувся значний стрибок рівня злочинності серед даної категорії громадян.

Невтішна кримінальна статистика, а також процеси демократизації та лібералізації суспільства сприяли пошуку нових засобів протидії злочинності неповнолітніх. Вітчизняні законодавці того часу звернули увагу на західну модель протидії злочинності неповнолітніх, оскільки західні держави досягли значних результатів по даній проблемі. Так розпочався процес реформування системи боротьби із злочинністю неповнолітніх та впровадження ювенальної юстиції, який триває і донині. [26]

Першим фундаментальним кроком, який визначив подальший вектор розвитку національного законодавства у сфері забезпечення прав неповнолітніх осіб, було здійснення 27 лютого 1991 року ратифікації Верховною Радою УРСР Конвенції ООН про права дитини.

В свою чергу впровадження ювенальної юстиції в Україні було законодавчо обґрунтовано ще за часів прийняття низки наступних нормативно-правових актів:

- Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» 1995 р.,
- Закону України «Про охорону дитинства» 2001 р.,
- Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» 2001 р.,
- Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» 2001 р.,

- Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» 2005 р. та ін [9].

У 2009 р., при розробці Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 р., було закладено необхідність створення належної системи ювенальної юстиції в рамках проведення реформи судової системи з метою поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню дітьми злочинів та інших правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників [53].

В 2011 році Указом Президента України було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Вона визначала основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх.

Реалізація цих напрямів спрямована:

- 1) посилення відповідальності сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей;
- 2) забезпечення додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту;
- 3) зменшення рівня дитячої злочинності.

Метою цієї Концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою [10].

Вона передбачала ряд заходів, які спрямовані на розвиток кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Насамперед для розвитку

кримінальної юстиції щодо неповнолітніх передбачалося здійснити удосконалення превентивної та профілактичної роботи, що на наш погляд є визначальним вектором реформування ювенальної юстиції. Основним завданням було підвищити роль сім'ї та громадськості у процесі виховання дітей. Це передбачалося здійснити шляхом надання правової, консультативної та іншої інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей. На сьогоднішній день таких заходів держава не здійснює, а завдання, яке повинно було бути здійснене до 2016 року залишається невиконаним. Передбачалося проведення комплексних освітніх заходів для спеціалістів, які працюють з дітьми, для підвищення їхніх знань та кваліфікації.

Певні заходи проводились, але вони були здійснені на дуже низькому рівні і поставленої мети досягти не вдалося. Також держава повинна була стимулювати і підтримувати діяльність волонтерів, які допомагають проблемним дітям, а також всіляко сприяти діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій. На практиці все виявилось досить сумно, оскільки дані положення залишилися декларативними і на їх виконання не було прийнято жодного документа, який передбачав би дієвий механізм впровадження задекларованого.

Концепція вимагала визначити механізми взаємодії державних органів у сфері кримінальної юстиції. Але таких механізмів визначено не було, натомість, повноваження у сфері ювенальної юстиції розпорочені між великою кількістю установ, які не завжди працюють на загальне благо, що тягне за собою провал у боротьбі із дитячою злочинністю.

Друга група заходів передбачала забезпечити здійснення під час дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їх прав з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку. Така мета повинна була бути досягнута насамперед шляхом підготовки працівників органів внутрішніх справ, суддів, прокурорів, адвокатів,

працівників органів опіки і піклування з питань здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх. Така підготовка дійсно здійснюється, але є питання до якості відбору та підготовки кадрів, які працюють із неповнолітніми особами.

У свою чергу це виливається у непрофесіоналізмі та некомпетентності окремих працівників відповідних органів у справах дітей. Передбачалося запровадити спеціалізацію суддів з розгляду судових справ щодо неповнолітніх. Це було виконано із вступом в силу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в новій редакції. Судам повинні були бути надані рекомендації щодо призначення оптимальних заходів впливу (виховного та профілактичного характеру) до неповнолітніх, які вчинили правопорушення. Частково такий захід було виконано Верховним Судом та Вищим Спеціалізованим Судом.

Третя група заходів спрямована на розвиток програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення. Вона передбачала насамперед упровадження процедури медіацій. Але, як ми бачимо, Закон України «Про медіацію» не прийнятий і по теперішній час, і чи буде прийнятий найближчим часом сказати досить важко. Верховна Рада України спромоглася лише прийняти за основу проект закону «Про медіацію». Але і він не враховує всіх міжнародних зобов'язань України у сфері ювенальної юстиції. Сам законопроект містить лише загальні положення, без деталізації важливих питань процесу медіації і то, ці загальні положення є досить суперечливими. [67]

Також передбачалося залучати громадськість у процес примирення та відшкодування шкоди, яка була завдана малолітнім порушником закону. Але ці положення так і залишились на папері, і ніяких реальних кроків для їх впровадження здійснено не було.

Четверта група заходів передбачала створити ефективну систему реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Передбачалося розробити корекційні, освітньо-інформаційні та психолого-педагогічні програми для роботи з неповнолітніми порушниками закону. Мали бути розроблені і впроваджені в систему реабілітації засуджених малолітніх осіб заходи виховного, профілактичного, культурного та духовного характеру, що частково зроблено. Неповнолітнім правопорушникам та їх сім'ям мала надаватися соціально-психологічна підтримка. Чого зроблено не було.

Передбачалося залучати неповнолітніх правопорушників до суспільно корисної праці. Частково виконано, шляхом призначення неповнолітнім покарання у виді громадських робіт, а також залучення засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у виховних колоніях, до праці. Найважливішим заходом було створення служби пробації для неповнолітніх. Передбачалося, що така служба буде узагальнювати та надавати суду інформаційну характеристику неповнолітнього правопорушника.

Також вона повинна була здійснювати патронаж щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах чи звільнені з них, щоб сприяти соціальній адаптації та реінтеграції останніх. Такий захід було виконано лише у 2015 році із прийняттям Закону України «Про пробацію». Відповідно до нього, метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [73].

Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків [73]. Вона здійснюється за такими ключовими напрямками: підготовка досудової доповіді щодо неповнолітнього

обвинуваченого, здійснення наглядової пробації та пенітенціарної пробації, а також соціально-виховна робота.

Одним із основних завдань органу пробації та стадії досудового розслідування та судового розгляду є складання досудової доповіді про неповнолітнього правопорушника.

Вона покликана забезпечити суд формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього обов'язково повинна містити:

- Соціально-психологічну характеристику особи;
- оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення;
- інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи;
- рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень;
- висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. [73]

Зазначене надасть можливість зменшити кількість судових рішень стосовно неповнолітніх, пов'язаних з позбавленням волі. Більше того, обвинувачений має можливість брати участь у підготовці досудової доповіді. У випадку, якщо останній неповнолітній, участь у підготовці досудової доповіді братимуть законні представники, які разом з обвинуваченим надаватимуть інформацію персоналу органу пробації, необхідну для підготовки доповіді [13].

Соціально-виховна робота здійснюється працівниками органу пробації щодо неповнолітніх осіб, які визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, незалежно від виду покарання. Вона є смисловим наповненням як наглядової так і пенітенціарної пробації.

Соціально-виховна робота проводиться за індивідуальним планом роботи із засудженим з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи [73].

Законом передбачена можливість залучення батьків або їхніх законних представників до проведення соціально-виховної роботи із засудженими неповнолітніми. Адже сім'я надає переважний вплив на особистість неповнолітнього з раннього дитинства. У цьому аспекті доречно ширше залучати до виховної роботи не тільки батьків, а й родичів і членів сімей засуджених, виявляти серед них тих, які позитивно впливають на підлітків. Залишаючись на свободі, неповнолітні під усебічним впливом профілактичної роботи здебільшого змінюють свою поведінку й не допускають рецидивів злочинів.

Однією з головних особливостей пробації щодо неповнолітніх вважається обов'язкове залучення засуджених неповнолітніх до навчання та здобуття ними повної загальної середньої освіти. Відсутність або недоліки сімейного виховання можуть зумовлювати низький духовно культурний і освітній рівень неповнолітніх, що безпосередньо визначає їх вчинки, особливо тих, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Крім того, однією з об'єктивних причин скоєння повторних злочинів з боку неповнолітніх є незайнятість їх працею або навчанням.

Орган пробації для кожного неповнолітнього правопорушника складає пробаційну програму, за результатами виконання якої особа має стати на шлях виправлення. Відповідно до того, як засуджений виконує програму, він отримує певну ступінь заохочувальних діянь, зокрема, за сумлінну поведінку й відповідальне ставлення до навчання, праці, активну участь у позакласній роботі до підлітків можуть бути застосовані різні

заохочення: подяка, нагородження похвальною грамотою, нагородження цінним подарунком тощо [14].

Можна стверджувати, що впровадження пробації в Україні є позитивним кроком у сфері боротьби із злочинністю неповнолітніх. Проте є недоліки у самій організації пробації щодо неповнолітніх. Насамперед це проявляється у тому, що немає достатньої кількості кадрів, які спроможні якісно та професійно виконувати свої обов'язки. Це є результатом того, що до працівників пробації застосовано досить низькі освітні та кваліфікаційні вимоги.

Слід усвідомити, що пробація в Україні – не лише чергова організаційна структура, а повноцінне переосмислення сутності кримінально-виховної діяльності. Загалом вище перелічені реформи повинні були впроваджуватися поетапно, протягом 2011-2016 років. Для цього необхідно було здійснити нормативно-правові, організаційні, методичні, інформаційні та кадрові заходи.

Насамперед нормативно-правова база мала бути приведена у відповідність до Концепції. Це передбачалось зробити шляхом: удосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, при притягненні їх до відповідальності; прийняття законів про безоплатну правову допомогу, медіацію (примирення), службу пробації; розроблення державної програми соціального захисту та реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення; підготовку пропозицій щодо створення єдиної системи взаємодії та адміністрування діяльності органів, що працюють з дітьми [10].

З цього було виконано лише декілька пунктів. А саме було запроваджено особливий порядок здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» та «Про пробацію». Всі інші пункти залишаються невиконаними.

Також мали здійснюватися заходи організаційного, методичного та інформаційного характеру. Вони включали в себе:

- надання правової, консультативної та інформаційної допомоги дітям, їх батькам та особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей, з метою підвищення ролі сім'ї у процесі виховання;
- реалізацію пілотних проектів щодо створення центрів відновного правосуддя, центрів пробації та центрів соціальної реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення;
- підтримку волонтерських програм щодо роботи з неповнолітніми, залучення студентів вищих навчальних закладів відповідного освітнього спрямування до соціально-психологічного патронажу дітей, які тримаються у спеціальних виховних установах, а також тих, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ;
- створення та оновлення матеріальної бази для національно-культурного і духовного розвитку неповнолітніх, які тримаються у спеціальних виховних установах, проведення з ними психолого-педагогічної та фізкультурно-спортивної роботи;
- створення при територіальних центрах соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді денних консультативно-дозвільних центрів;
- розроблення індивідуальних навчальних програм та інноваційних виховних методик для учнів, які навчаються у навчальних закладах соціальної реабілітації, з урахуванням особливостей їх соціально-психологічного розвитку та організації навчально-виховного процесу в цих закладах;
- запровадження додаткових форм впливу на неповнолітніх правопорушників шляхом залучення їх до суспільно корисної праці [10].

Було розпочато реалізацію пілотних проектів щодо створення центрів відновного правосуддя в ряді міст України. Їхня діяльність мала позитивний результат. Із числа осіб, які пройшли курс реабілітації в таких центрах, лише одна особа вчинила повторний злочин, решта стали на шлях

виправлення. Проте із початком трагічних подій на сході України діяльність таких центрів була згорнута.

Загалом, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти невтішного висновку, що Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні виконана не була і вона залишилася лише загальною декларацією. Із тих реформ, які пропонувала Концепція було впроваджено лише декілька із них. Проте і вони були здійснені з недоліками.

Яскравим прикладом є те, що повноваження у сфері боротьби із дитячою злочинністю розпоршені між великою кількістю державних органів. Не завжди вони можуть правильно скоординувати свої дії, а в ряду випадків вони між собою конкурують. Не вирішене питання кадрового забезпечення таких органів. Відчувається суттєва нехватка досвідчених та професійних працівників, які могли б якісно виконувати обов'язки. Медіацію в Україні запроваджено не було, а органи пробації лише розпочинають свою діяльність і про ефективність їхньої роботи говорити поки що зарано.

Найбільшого стурбування викликає те, що заходи, які спрямовані на запобігання вчиненню підлітками злочинів виконані не були, а ті, які передбачені Концепцією розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та Плані заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні є недостатніми для комплексного вирішення питання. Концепція не передбачає заходів на збереження соціально та матеріально благополучної сім'ї в середовищі якої могли б формуватися молоді люди. Недостатньої уваги приділено навчальним закладам і процесу навчання дітей. [11]

Про негативний вплив ЗМІ на процес формування молоді особистості Концепція і План до неї взагалі не згадує. Непередбачено мінімізацію негативного впливу на неповнолітніх сучасного егоїстичного суспільства та всіх атрибутів останнього. На практиці відсутні органи та

програми корекції поведінки неповнолітніх осіб, які знаходяться у групі потенційного ризику стати малолітніми злочинцями.

Якщо проаналізувати Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та План її реалізації в порівнянні, то чітко прослідковуються розбіжності між заходами, які необхідно здійснити та шляхами їх реалізації. Це прослідковується в тому, що шляхи реалізації є вибірковими, неповними та не носять комплексного характеру. Що в свою чергу залишає ряд положень Концепції лише загальними деклараціями.

Все це не дозволяє говорити про те, що в Україні відбулася реформа кримінальної юстиції щодо неповнолітніх осіб. Несправедливо було б не зазначити, що є ряд позитивних зрушень. Прикладом чого є нове кримінально-процесуальне законодавство та впровадження пробації. Але існує ряд системних проблем, які не дозволяють на даний час знизити рівень злочинності серед неповнолітніх осіб.

Особливо це стосується загальної та спеціальної превенції підліткової злочинності. Тому є необхідність в розробці та впровадженні нової Концепції реалізації кримінальної юстиції щодо неповнолітніх осіб, яка б враховувала помилки попередніх років та досвід міжнародної спільноти по вирішенню проблеми підліткової злочинності.

1.3 Система органів та окремі відділи за наглядом

Розвиток кримінального судочинства в Україні, у тому числі й у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу, характеризується тим, що разом з пошуком ефективних механізмів боротьби зі злочинністю розробляються й профілактичні заходи.

З набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу мав з'явитися спеціалізований суд - ювенальний, який займатиметься виключно неповнолітніми правопорушниками.

Один з авторів відзначає, що цілісна система ювенальної юстиції поєднує адміністративний суд для підлітків до 13 років, кримінальний суд

для неповнолітніх, ювенальну прокуратуру та адвокатуру [2]. Таким чином, автори цього підходу аргументують свої твердження в силу дії статті 6 Конституції про поділ влади, адже відносини судової влади із іншими органами, установами та організаціями щодо профілактики та попередження злочинності визначаються на інших, а саме паритетних умовах, які визначаються чинним законодавством. [66]

На думку Р. Опацького, система органів ювенальної юстиції – це суди, на які покладено місію розглядати справи про кримінальні правопорушення (злочини) неповнолітніх. Також ця система поєднує й інші державні та недержавні структури, які проводять контроль за виправленням і реабілітацією неповнолітніх злочинців і профілактику дитячої злочинності, соціальний захист сім'ї та прав дитини. Ювенальна юстиція – це обов'язково виділена із загальної системи правоохоронних органів судова структура для дотримання особливого порядку роботи з неповнолітніми, що дозволяє забезпечити додаткові гарантії їх прав.

Велике значення для захисту прав, свобод і законних інтересів дітей має неухильне виконання спеціалізованими судами у справах неповнолітніх, всіма органами та організаціями, які сприяють роботі цих судів, специфічних принципів ювенальної юстиції, що закладені у міжнародно-правових актах. Міжнародні норми і принципи, що стосуються ювенальної юстиції, закріплено у Конвенції ООН про права дитини, у «Пекінських правилах», «Ер-Рядських керівних принципах». Викарбувані міжнародні стандарти та принципи, які чітко відображені у цих провідних актах, слід впровадити у національний правовий механізм держав, що підписали Конвенцію ООН про права дитини.

Якщо розглядати досвід наших найближчих сусідів, то можна говорити про те, що в багатьох країнах Європи справи про так звані дитячі злочини вже давно розглядають спеціальні ювенальні судді, які вибирають нестандартні покарання для неповнолітніх правопорушників. Адже в

більшості випадків діти скоюють злочини не усвідомлено, під впливом старших товаришів і соціуму.[9]

Застосування кримінального покарання як найбільш імовірний результат кримінального судочинства - це прямий, але не завжди ефективний спосіб вирішити конкретний кримінально-правовий конфлікт і змінити показники злочинності в державі в цілому.

З огляду на недоліки нашої пенітенціарної системи це забезпечує реалізацію каральної складової, але не завжди дозволяє захистити інтереси потерпілого. Високий рівень злочинності в цілому, значна кількість злочинів невеликої та середньої тяжкості, у тому числі й скоєних неповнолітніми, недостатня захищеність інтересів потерпілих, необхідність індивідуального підходу в кожному випадку, коли здійснено протиправне діяння, - ці й багато інших причин зумовлюють потребу в розробленні нових, сучасних і актуальних механізмів вирішення кримінально-правових конфліктів. У тому числі й коли мова йде про неповнолітніх правопорушників.

Створення нової спеціалізованої судово-правової системи захисту прав неповнолітніх повинне проводитись як державними органами, що здійснюють правосуддя в справах про правопорушення, скоєні неповнолітніми, так і структурами, що займаються контролем за виправленням і реабілітацією неповнолітніх злочинців, профілактикою дитячої злочинності, соціальним захистом сім'ї та правами неповнолітніх. При цьому така діяльність повинна ґрунтуватися на вивченні й узагальненні досвіду зарубіжних країн, зокрема щодо застосування медіації для вирішення кримінально-правових конфліктів.

Висновки до Розділу 1. Система ювенальної юстиції - це мережа установ і організацій, що спільно працюють із неповнолітніми правопорушниками й діють на основі законодавчих актів і процесуальних норм, що регламентують поведження з неповнолітніми. Ці установи й організації повинні включати поліцію, суди, прокуратуру, пенітенціарні

установи, службу в справах неповнолітніх і управління виправних установ для неповнолітніх.[19]

Центральним елементом системи ювенальної юстиції є ювенальний суд, що розглядає в межах своїх повноважень кримінальні, цивільні й адміністративні справи, в яких однією зі сторін є неповнолітній. До основних завдань ювенальних судів належать захист дітей та їх реабілітація.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно підкреслити, що на території України перші спроби створити ювенальну систему робилися наприкінці XVIII ст. Проте, зміна державного устрою у 20х роках XX ст.. майже нівелювала здобутки системи царської ювенальної превенції. Цей же процес відбувся у 90х роках XX ст – коли разом з репресивною складовою радянської системи було викреслено і педагогічну складову.

На теперішній час в нашій державі ювенальна превенція має у своїй основі більш декларативну складову. Це пояснюється ратифікацією міжнародних конвенцій та написанням основних законів, які мало працюють через велику розпорошеність повноважень між органами державної та місцевої влади.

Розпочате у 2011 році реформування системи є незавершеним і має туманні перспективи щодо нормального функціонування.

Нажаль, в нашій країні збереглася «палкова система» та формальний підхід до профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Це пояснюється відсутністю зацікавленістю у результатах роботи, низьким рівнем підготовки кадрів, низьким рівнем оплати праці.

Відсутність єдиної системи щодо виявлення потенційних правопорушників серед неповнолітніх, формалізований підхід до роботи, відсутність системи соціальної адаптації – все це веде до збільшення рівня тяжких злочинів у майбутньому.

Великим недоліком ювенальної системи також є відсутність системи відбору та підготовки кадрів для ювенальної системи. Адже робота з

підлітками, що порушують закон вимагає не лише педагогічної освіти, а й доброї психологічної підготовки та навички соціального співробітника. Нажаль даному питанню не приділяється достатньої уваги з боку державних інститутів.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ

2.1. Сучасне моделювання ювенальної юстиції

В. Р. Шмідт пропонує, хоча і з деякими застереженнями, таку періодизацію історії ювенальної юстиції:

– перша половина ХХ століття – формування основ класичної моделі ювенальної юстиції, яку сучасні західні дослідники визначають як «гуманітарний патерналізм»;

– 60-70-ті роки ХХ століття – криза класичної моделі ювенальної юстиції, розквіт правового реалізму та посилення каральної функції щодо неповнолітніх;

– 70-90-ті роки ХХ століття – менеджеріалізація ювенальної юстиції під впливом лібералізації системи кримінального правосуддя й управління вирішенням соціальних проблем в цілому;

– з 90-х років ХХ століття по теперішній час – розвиток нових форм ювенальної юстиції, а саме:

- декриміналізації,
- відновлювального правосуддя,
- сімейно-зосереджених підходів. [1].

Слід зазначити, що історичні етапи мають свою «державну» поправку, оскільки в окремих країнах процес просування ювенальної юстиції має певні особливості. Так, еволюція ювенальної юстиції в США в області організації її діяльності відбувалася шляхом взаємодії піклувальної діяльності, участі державних інститутів і громадянського суспільства з одного боку і судової влади з іншого.

При цьому, сучасний рівень розвитку ювенальної юстиції США говорить про різні підходи в різних штатах. В одних штатах можна зустріти реабілітаційні програми для неповнолітніх злочинців, що розроблені спеціалізованими державними органами, спеціальні суди за участю присяжних, в яких також передбачається розробка службою

пробації та затвердження суддею індивідуального плану роботи з молодими злочинцями.

В інших же можлива передача справ неповнолітніх в загальний суд при попередньому неформальному розгляді матеріалів кримінальної справи. При цьому, до фактичної передачі справи в суд термін пробації конкретно не визначено, і на цьому етапі акцент робиться на спеціальні програми психосоціальної допомоги підлітку [78].

Багато фахівців стверджують, що при ухваленні рішення про передачу справи до загального кримінального суду в більшій мірі приймаються до уваги критерії тяжкості злочину, а не причин і обставин його вчинення. Більш того, в деяких штатах таке рішення приймається виключно волею прокурора (так, в штаті Флорида прокурор має право виступити з ініціативою про передачу справи до суду для дорослих) або судді. Деякі дослідники відзначають три основні тенденції, які визначають майбутнє ювенальної юстиції в США:

- 1) скасування ювенальної юстиції;
- 2) розвиток служб мікросуспільства як альтернативи інститутам кримінального правосуддя;
- 3) застосування щодо неповнолітніх вироків змішаного типу (одночасне використання норм ювенальної юстиції та «дорослого» правосуддя).

В наслідок того, що застосування до неповнолітніх злочинців рестриктивного підходу не дало бажаного результату і не привело до істотного поліпшення ситуації зі злочинністю в цілому, все більше число прихильників знаходить необхідність відходу від покарання.

У ряді штатів все більшого поширення набувають програми правосуддя, засновані на ідеї служб мікроспівтовариства. Набирає популярності теза, що злочин, скоєний підлітком, розглядається як реакція на невдоволення середовищем, тому і робота повинна вестися з урахуванням впливу такого середовища.

Прихильники даної позиції пропонують організувати роботу мікроспівтовариства за аналогією з інтенсивної пробації (консультування сімей, самих підлітків, створення центрів дозвілля; активізація шкільних спільнот). Однак, і тут точаться суперечки щодо оцінки вартості подібних програм. Також відзначається європейський вплив, який, на думку опонентів цього підходу, не враховує специфіки поведінки американської молоді, тоді як ювенальна юстиція не може бути тільки реабілітацією і повинна зберігати функцію покарання [4].

Ще однією тенденцією стає введення практики винесення змішаного вироку, яка діяла в кінці 1990-х років уже в 18 штатах і означає застосування санкцій, що діють і в рамках ювенальної юстиції, і в загальній системі правосуддя. Причому дослідники розрізняють три типи змішаного вироку:

- ювенальний суд, що виключає змішування (засудження відповідно тільки з однією з регуляції
- або дорослий, або неповнолітній);
- ювенальний суд, до складу якого входить змішання (можливість застосування санкцій обох типів в рамках однієї справи);
- ювенальний суд, який застосовує послідовне змішання (спочатку застосування санкцій як для підлітка, а в разі рецидиву – «дорослих» санкцій) [4].

Основним постулатом ювенальної юстиції в Англії та Уельсі є попередження деликвентної поведінки, що означає вирішення питань, пов'язаних з недоліком освіти, проблемами неблагополучних сімей та ін. За даними британських експертів, раннє втручання в цій сфері дозволяє заощадити для країни до 80 млн. фунтів стерлінгів в рік [5]. Так, державою розроблено ряд програм профілактичної спрямованості. Серед них можна виділити програму інклюзії, або включення в соціум молоді шкільного віку (від молодшої до старшої школи), що діє в 110 районах з найбільш високим рівнем злочинності. Дана програма поєднує у собі навчання,

виявлення професійної орієнтації дитини та здійснення первинного навчання у професії.

Також розроблені програми для батьків, в рамках яких батькам «важких» дітей запропонована допомога щодо запобігання вчиненню злочину їхньою дитиною. Крім того, до роботи з профілактики дитячих злочинів залучаються співробітники поліції, які працюють в рамках так званого партнерства шкільної безпеки.

Поворотним моментом розвитку ювенальної юстиції в Великобританії, як визнають дослідники, стало прийняття Закону про права людини (1998 рік), і наказ судам активно застосовувати норми Європейської конвенції про права людини [54]. Новий закон сприяв суттєвому оновленню соціальних служб. Не менш важливим було прийняття Акта про правосуддя щодо молоді та свідництва в кримінальному судочинстві (1999 рік), коли в систему служб були введені елементи відновлювального правосуддя. Також, саме цим Актом були введені в роботу вже згадувані групи для роботи з молодими правопорушниками, що працюють на місцевому рівні з підлітками на всіх етапах, до різноманітності завдань яких можна віднести профілактичні заходи, виконання покарання, робота після виходу з місць позбавлення волі.

Сучасне законодавство Великобританії побудоване таким чином, що в разі вчинення правопорушення особою молодше 18 років, що визнає свою провину і розкаюється в своїх діях, її справа не передається до суду. Такими особами займається поліція, муніципальні установи, інші неурядові організації, що використовують в роботі з підлітком приписи, систему угод та ін. В разі вчинення серйозного злочину або якщо він є повторним, справа надходить в ювенальний суд, який є особливим відділенням магістратських судів (слухання закриті, виступають прокурор і адвокат), і який виносить рішення або про позбавлення волі, або про інші обмеження прав, передачі під нагляд, штраф, заняттях в спеціальних центрах та ін. [6].

Що стосується системи ювенальної юстиції Франції, то на даний час система базується, перш за все, на Законі від 2 лютого 1945 року № 45-174 про правопорушення неповнолітніх, і включає всі стадії правосуддя від слідства до виконання виховних заходів і контролю за виконанням заходів, прийнятих щодо неповнолітнього [7].

Система ювенальних судів включає ювенального суддю (магістрату), ювенальний суд, ювенальний суд присяжних. Разом з тим система захисту прав дитини включає два напрямки, оскільки і переслідуються відразу дві мети:

1) робота з профілактики в рамках «організаційного захисту» (особи, які усвідомили проблеми у себе чи проблеми в сім'ї і самі звертаються за допомогою щодо їх вирішенні, або погоджуються на стороннє втручання в ситуацію);

2) захист прав дитини в рамках «правового захисту», якщо є свідчення небезпечного характеру умов і факторів, здатних завдати шкоди дитині (суд вимагає від сім'ї виконання певних заходів щодо їх подолання), або якщо щодо дитини скоєно кримінальний злочин [7].

У Франції робота з важкими підлітками орієнтована більшою мірою на профілактику злочинів. Однак в 2002 році вступив в силу закон, відповідно до якого для неповнолітніх правопорушників у віковій групі 10-13 років передбачено покарання або виховні санкції, серед яких – відшкодування збитків та / або надання допомоги постраждалим, заборона на спілкування з окремими особами або відвідування визначених місць та ін.

Середній термін позбавлення волі для неповнолітніх у Франції становить 1 місяць. Розширення застосування заходів альтернативних взяттю під варту, а також «напіввільного» утримання ув'язнених, в тому числі завдяки електронним браслетам, дозволило б, як вважає ряд французьких експертів і політиків, посилити виховну роль сім'ї щодо засуджених [8].

Безумовно, для соціальної реабілітації будь-якого правопорушника сім'я може зіграти важливу роль, але що стосується соціалізації неповнолітніх (у тому числі і неповнолітніх правопорушників), значення сім'ї взагалі переоцінити неможливо.

У Нідерландах, після введення Закону про кримінальне покарання дітей ще на початку ХХ століття були надані рекомендації суддям застосовувати різні види покарання щодо неповнолітніх (до 18 років), в тому числі не пов'язаних з позбавленням волі. Система ювенальної юстиції Нідерландів представлена прокурором, суддею, яким належать повноваження з ведення справ, прийняття рішень як в разі порушення прав дитини, так і в разі вчинення неповнолітнім протиправних дій [9].

В цілому ж для Нідерландів характерна багатоступінчаста система ювенальної юстиції. На першому етапі з підлітками працює поліція. Якщо злочин скоєно вперше, та він не відноситься до особливо тяжких (дрібна крадіжка, вживання легких наркотиків), то поліція направляє підлітка в спеціальні муніципальні служби, завданнями яких є створення альтернативи приміщенню дитини в закриті виправні установи.

Якщо підліток робить серію правопорушень або злочин середньої тяжкості, то відносно підлітка може бути застосовано запобіжний захід у вигляді обмеження свободи. У випадку якщо підліток до 16 років скоєно злочин після проходження реабілітаційних програм або здійснює серйозний злочин, то рішення виносить ювенальний суд, а стосовно підсудних старше 16 років – суд для дорослих, але за участю ювенального судді [9].

Ювенальна юстиція Німеччини заснована на гуманному ставленні до дитини, на пріоритеті заходів виховного характеру, застосуванні позбавлення волі лише у виняткових випадках. Новий Закон про ювенальну юстицію 1990 року закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною і

злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних процедур).

Важливо відзначити, що лише суддя або прокурор наділялися повноваженнями щодо прийняття рішення про запобіжні заходи щодо підлітків і молодих людей [10]. Мінімальний термін позбавлення волі становить півроку, максимальний – 5 років, а для підлітків 14-17 років і молодих людей у віці до 21 року, які вчинили тяжкий злочин, – 10 років.

Профілактичні і реабілітаційні програми зводяться до психосоціальної підтримки підлітка, надання послуг посередника в рамках відновного правосуддя, контроль соціального працівника спеціальних державних служб, виховні заходи в освітніх установах, спеціальні тренінги і семінари, суспільно-корисна діяльність, до якої залучається правопорушник. Суддя також може призначити штраф, короткострокове затримання, деякі види громадських робіт. Причому, як підкреслюють фахівці, альтернативні види покарання розглядаються не як пом'якшення покарання, а для оптимізації системи кримінального правосуддя [10].

Ювенальна юстиція Італії не була, як в Німеччині чи Нідерландах, орієнтована на ідею гуманізації правосуддя щодо неповнолітніх. Дослідники відзначають переважання каральної парадигми і кримінального покарання неповнолітніх правопорушників, що простежується в 1934-1956 роки. В подальшому, аж до початку 80-х років ХХ століття переважним було застосування адміністративних заходів впливу з метою соціальної реабілітації дітей [11].

На сучасному етапі розвитку ювенальної юстиції в Італії проводиться переакцентування роботи з молоддю з груп ризику, шляхом переміщення її з «сфери судових соціальних служб в напрямку соціального захисту та роботи з сім'єю» [12]. Судове розслідування проводиться з ініціативи ювенального прокурора, а суд в ході розгляду має право призначити 4 заходи впливу, три з яких – альтернативні позбавленню волі.

Згадані заходи впливу такі:

1) визнання правопорушення неповнолітнього незначним по тяжкості (від кримінальної відповідальності підліток звільняється, але виховні заходи з ним проводяться),

2) судове прощення (правопорушення визнається більш серйозним, ніж в першому випадку, і тому виховна робота більш ґрунтовне, але покарання не призначається, оскільки є підстави вважати, що рецидиву не буде),

3) досудова пробація, введена в 1988 році

4) позбавлення волі, якщо неможливо застосувати попередні заходи.

В Італії досудова пробація означає припинення розгляду на певний термін, протягом якого (зазвичай 8 місяців) правопорушник зобов'язаний відвідувати реабілітаційні та освітні програми, в тому числі заходи, що організуються церквою, що фактично рівноцінно, як вважають деякі дослідники, умовному покаранню [13]. І тут значну роботу проводять місцеві відділи соціального обслуговування, які взаємодіють із прикріпленими до судів службами у справах неповнолітніх [3].

В Японії ювенальні суди з'явилися ще в 1923 році. Сучасна ювенальна превенція в цій країні спирається на законодавство, прийняте після другої світової війни. Юридичні основи ювенальної юстиції в Японії зафіксовані, перш за все, в Законі про добробут дітей (1947 рік) і Законі про неповнолітніх (1948 рік) з наступними змінами та доповненнями [15]. В Японії передбачається функціонування спеціалізованих сімейних судів. У 2007 році в закон про неповнолітніх були внесені поправки, що посилюють ставлення до підлітків-делінквентів:

1) встановлені більш суворі види покарання для дітей, що скоїли тяжкі злочини;

2) вік настання кримінальної відповідальності у виняткових випадках за особливо тяжкі злочини знижений до 12 років;

3) в разі рецидиву допускається направлення правопорушника до виправної установи, а не в спеціальний навчальний заклад [15].

Також до реабілітаційної та профілактичної діяльності в Японії активно залучаються сім'ї, волонтери, різноманітні громадські об'єднання. Реформа ювенальної юстиції Польщі, що почалася ще у 1995 році, привела до того, що Закон про неповнолітніх (1995 рік) змінив порядок застосування такої міри покарання, як позбавлення волі [16].

Крім того, Кримінальний кодекс 1997 року знизив вік, з якого настає кримінальна відповідальність за злочин з 16 на 15 років, а також дещо розширив коло злочинів, за які до підлітків стало застосовуватися тюремне ув'язнення. Результатом поправок до законодавства стала можливість направляти справу до третьої компетентної сторони для проведення переговорів. Істотних змін зазнали процедури по забезпеченню прав підлітків, що поміщені до виправних установ.

Поправки 2000 року мали на меті посилити запобіжні заходи і покарання для тих неповнолітніх, які вчинили особливо тяжкі злочини (вбивство, нанесення тяжких фізичних ушкоджень, грабіж, взяття в заручники). Підліток міг бути поміщений до виправної установи при наявності підозр у скоєнні злочину [69]. Процес судочинства Польщі побудований таким чином, що суд може застосувати передбачені законодавством заходи впливу для того, щоб вплинути на зміну оточення дитини.

Дослідження зарубіжного досвіду організації і діяльності поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини утруднюється тим, що значну частину повноважень, які в Україні реалізує Національна поліція, у деяких зазначених країнах віднесено до компетенції цивільних органів і служб, а у деяких країнах вони реалізуються поліцією сумісно з неполіцейськими органами і установами.

Далеко не в усіх країнах, що розглядаються, у структурі умовно «поліцейських» органів існує орган зі спеціальними повноваженнями у сфері прав дитини, яким в Україні є служба ЮП. Крім того, аналізуючи

відповідну літературу, ми не знайшли підтвердження традиції виділення зарубіжними вченими поняття «адміністративно-правовий статус поліції».

Найчастіше діяльність поліції зарубіжних країн у сфері забезпечення прав і свобод дитини розглядається або у контексті досліджень проблематики системи ювенальної юстиції, або у контексті досліджень проблематики превентивної діяльності у середовищі дитини.

Таким чином, аналіз досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у сфері забезпечення прав і свобод дитини здійснюватиметься з урахуванням наявних результатів досліджень більш широкої проблематики діяльності правоохоронних органів, ювенальної юстиції, інших спеціалізованих (тих, які володіють правом застосування адміністративних повноважень у сфері забезпечення прав і свобод дитини) органів і установ у справах дітей, а також організації превенції молодіжної злочинності та протидії домашньому насильству.[41]

Основну увагу приділятимемо тим аспектам, висвітлення яких може сприяти удосконаленню адміністративно-правового статусу НП України як суб'єкта забезпечення прав і свобод дитини.

Результатом дослідження питання загальних засад нормативного регулювання діяльності органів поліції у таких країнах, як Болгарія, Великобританія, Польща, США, Франція, ФРН стало виявлення особливостей їх адміністративно-правового статусу.

Діяльність поліції у зазначених країнах здійснюється відповідно до норми Резолюції ПАРЄ «Про декларацію про поліцію» № 690 (1979 р.) про те, що поліція є публічною, створеною відповідно до закону службою, на яку покладається відповідальність за підтримання та забезпечення правопорядку. За правоохоронною структурою, яка відповідає цьому визначенню, переважно закріплюється назва «поліція», хоча окремі її підрозділи можуть іменуватися інакше (гвардія, жандармерія, констеблі, шерифи, маршали тощо).

Спеціалістами із зазначеної проблематики зазначається, що сучасний поділ поліції на центральну і місцеву обумовлюється статусом суб'єкту, який її створив (центральна влада чи громади). Відповідно, загальнонаціональні органи поліції створюються центром, фінансуються із державного бюджету і, як правило, підпорядковуються уряду; місцева (муніципальна, регіональна) поліція засновується і утримується місцевими громадами.

Рівень підпорядкування впливає на компетенцію та зміст повноважень органів поліції:

- первинна (муніципальна, низова) ланка, як правило, здійснює поліцейську (адміністративно-юрисдикційну) діяльність та кримінальне переслідування осіб, які здійснили незначні та середньої тяжкості кримінальні правопорушення;
- загальнонаціональні (федеральні) органи створюються та фінансуються центральними органами влади і займаються більш складними та небезпечними злочинами У випадках, коли у структурі поліції передбачено існування спеціального підрозділу у справах дітей (ювенальної поліції), практично завжди він належить до первинної (низової, муніципальної) ланки.

У випадках, коли загальна структура поліції не передбачає існування ювенальної поліції, її функції покладаються на офіцерів служби пробації чи подібної служби. Компетенція ювенальної поліції у тих країнах, де вона є, визначається з урахуванням визнання її суб'єктом здійснення переважно соціально превентивної та виховної роботи, з виключним правом застосування примусу.

Ювенальна поліція тісно співпрацює із соціальними службами та освітніми закладами. Сучасними тенденціями адміністративно-правового регулювання у сфері організації та діяльності ювенальної поліції, інших спеціалізованих органів і установ у справах дітей у зарубіжних країнах є:

- 1) закріплення адміністративно-юрисдикційних повноважень у зазначеній сфері як за поліцією, так і за цивільною адміністрацією;
- 2) закріплення адміністративно-юрисдикційних повноважень у зазначеній за цивільною адміністрацією;
- 2) посилення регламентації діяльності поліції щодо протидії домашньому насильству;
- 3) спрямування зусиль поліції та цивільних органів і установ здебільшого на превенцію правопорушень та надання допомоги дітям, які перебувають у конфлікті з законом;
- 4) підвищення кваліфікаційних вимог до фаху та рівня підготовки персоналу, який працює у зазначеній сфері.[23]

Основними напрямками діяльності ювенальної поліції, інших спеціалізованих органів і установ з прав дитини у зарубіжних країнах є:

- 1) реалізація широкомасштабних довгострокових державних програм з корекції та запобігання молодіжній злочинності;
- 2) формування у підростаючого покоління соціально корисних навичок;
- 3) усунення детермінант суспільно неприйнятної поведінки;
- 4) ресоціалізація дитини, яка перебуває у конфлікті з законом.

Розглянемо детальніше існуючі моделі організації діяльності ювенальної поліції, інших спеціалізованих органів і установ у справах дітей, що діють у зарубіжних країнах. Сполучені Штати Америки є країною, у якій система спеціалізованих органів і установ у справах дітей почала формуватися ще у кінці XIX ст. Зокрема, Законом штату Іллінойс «Про дітей покинутих, безпритульних та злочинних» 1899 р. було визначено обов'язки поліції у зазначеній сфері, запроваджено ювенальний суд та систему пробації [61].

На сьогодні правовими основами діяльності поліції у США є:

- Конституція США,
- Федеральний кримінальний кодекс, конституції штатів,

- судові прецеденти у справах, пов'язаних із діями поліції у конкретних аспектах.

Ключовими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність поліції, інших спеціалізованих органів і установ у справах дітей у США, є:

- Акт про ювенальну юстицію (1974 р.),
- Акт про запобігання правопорушенням неповнолітніх (2004 р.).

Система спеціалізованих органів і установ у справах дітей у США сьогодні охоплює:

- поліцію (понад 75 % із 13 тис. відділів поліції у своїй структурі мають спеціальні служби, які займаються справами дітей або реалізують спеціальні програми у зазначеній сфері);

- ізолятори тимчасового утримання дітей (наразі нараховується 3300 таких ізоляторів);

- ювенальних прокурорів;
- ювенальних громадських захисників;
- ювенальні суди;
- пенітенціарні установи для дітей.

Вищим органом управління у зазначеній сфері у США є Офіс ювенальної юстиції та запобігання молодіжній злочинності, який очолюється призначуваним Президентом адміністратором.

На федеральному рівні діє Координаційна рада з ювенальної юстиції та запобігання молодіжній злочинності, яка очолюється Генеральним аторнеєм, і до якої входять:

- міністри охорони здоров'я,
- соціальних служб, праці, освіти;
- директор офісу національної поліції з контролю за наркотиками;
- інші державні посадовці, а також

- дев'ять неслужбових осіб, яких за рівними квотами призначають Президент, голови Палати представників та Сенату [73].

Як бачимо, питаннями забезпечення прав і свобод дитини у США займаються посадовці найвищого рівня.

На підставі Закону 1974 р. на федеральному рівні також діє Національний центр з проблем жорстокого поводження з дітьми і проблем запущених дітей. Система органів і установ, наділених спеціальною компетенцією у сфері прав дитини у США діє на основі принципів: індивідуального підходу до кожної дитини;

- застосування спеціальних процедур кримінального переслідування дитини, яка перебуває у конфлікті з законом;
- наявності інституту державних опікунів;
- пріоритету функції допомоги, а не покарання дитини-правопорушника;
- реалізації обраних заходів впливу за участі громадськості; широкого залучення до превентивної роботи у середовищі дитини соціальних служб та волонтерів [33].

Характерною рисою адміністративно-правового регулювання діяльності поліції, інших спеціалізованих органів і установ у справах дітей у США є його спрямування переважно на виправлення поведінки дитини та осіб із її середовища, а не на каральні заходи [61]. Алгоритм дій поліції, інших спеціалізованих органів і установ у справах дітей у США у випадку порушення прав дитини або здійснення дитиною правопорушення передбачає такі процедури:

- 1) повідомлення;
- 2) розслідування;
- 3) втручання;
- 4) завершення справи.

В залежності від ситуації, зазначені процедури здійснюються за або без участі поліції.

Зокрема, повідомлення про порушення прав дитини, та само, як і про порушення закону дитиною, спрямовується або в офіс поліції, або до агенції Офісу ювенальної юстиції та запобігання молодіжній злочинності, або до агенцій соціальних служб захисту дітей. Повідомлення може бути зроблене будь-ким і будь-коли, а для окремих категорій осіб (лікарі, вчителі, соціальні працівники) здійснення такого повідомлення є професійним обов'язком. Законодавство окремих штатів (Арканзас, Огайо) забезпечує недоторканність інформаторів та гарантує винагороду за надання такої інформації.

Розслідування повідомленого факту здійснюється компетентними органами, відповідно до їх юрисдикційних повноважень. Звичайним є розслідування, яке не передбачає втручання поліції; здійснюється соціальними працівниками або іншими особами, які не володіють поліцейськими повноваженнями; провадиться негайно або не пізніше 48 годин після отримання повідомлення.

Грубе порушення прав дитини чи здійснення правопорушення дитиною передбачає здійснення поліцейського розслідування, яке провадиться поліцією негайно, у передбачених законом випадках – за участю працівників соціальних служб. Втручання передбачає надання конкретної послуги, підтримки і терапії. Воно здійснюється або поліцією, або органами, не наділеними поліцейськими повноваженнями. Поліція залучається до етапу завершення справи у тому випадку, коли виникає питання про вилучення дитини із сім'ї, або коли сім'я відмовляється від співробітництва із соціальним працівником, а у того немає достатніх підстав для звернення до суду. [42]

Вивчення питання організації і здійснення превенції правопорушень у середовищі дитини у США дозволило констатувати наступне:

1. Адміністративно-правове регулювання превентивної діяльності у середовищі дитини у США спрямоване на:

- усунення причин і умов злочинів та правопорушень;

- недопущення конфліктних ситуацій у сім'ї;
- формування довірчих відносин між поліцією і громадянами [18].

2. Пріоритетними теоріями у сфері превентивної діяльності для американських кримінологів є:

- теорія первинної превенції, спрямованої на усунення зовнішніх факторів сприяння правопорушенням, та
- теорія ситуаційності правопорушень – припущення того, що більшість правопорушень мають ситуаційний характер і вчиняються у результаті певного збігу обставин та умов, які стимулюють та провокують особу на їх вчинення.

Відповідно, найефективнішим напрямом молодіжної превенції вважається своєчасне усунення криміногенних чинників та створення антикриміногенних умов, за наявності яких правопорушник відмовляється від своїх намірів.

3. Превенція правопорушень у середовищі дитини є у США окремим видом діяльності держави.

Зазначений вид діяльності реалізується комплексно, тобто, здійснюється на федеральному рівні та на рівні штатів:

- передбачає здійснення заходів загально-соціального, матеріально-економічного, освітньо-виховного характеру;
- реалізується на основі довгострокових масштабних програм корекції та втручання;
- суб'єктами її здійснення є державні (поліція, соціальні служби, заклади освіти) та недержавні (волонтери, муніципальні заклади) органи і установи.

4. США мають успішний досвід реалізації програми превенції, метою яких є розв'язання широкого кола проблем.

З-поміж інших, доцільно виділити:

- 1) програми, спрямовані на зміцнення сім'ї;

2) програми, зорієнтовані на усунення шкільних факторів ризику та підвищення рівня шкільної освіти;

3) програми спеціальної превенції, спрямовані на профілактику молодіжної злочинності;

4) програми третинної профілактики, спрямовані на превенцію рецидивів правопорушень та ін.

Спеціалісти із зазначеної проблематики зазначають, що найбільшу ефективність мають ті програми, які базуються на мультифакторному підході, охоплюють дітей з віку раннього дитинства і спрямовані не стільки на дитину, скільки на несприятливі характеристики найближчого сімейного та соціального оточення.[35]

2.2. Міжнародні системні акти щодо врегулювання питання відповідальності неповнолітніх

Відповідно до Мінімальних стандартів правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року, слід приділяти достатню увагу здійсненню позитивних заходів, що передбачають повну мобілізацію всіх можливих ресурсів, включаючи сім'ю, добровольців та інші групи суспільства, а також школи та інші громадські інститути, з метою сприяння благополуччю підлітка, з тим щоб скоротити необхідність втручання з боку закону, та ефективного, справедливого і гуманного поводження з підлітком, що перебувають у конфлікті з законом [11].

У міжнародних стандартах існує положення, відповідно до якого у світі та в кожній державі зокрема необхідна окрема система судочинства стосовно дітей, тобто існування та функціонування ювенальної юстиції [25].

Метою норм міжнародного права, які покладені в основу регулювання судочинства щодо неповнолітніх, є створення сприятливих умов для встановлення причин здійснення злочину та пошуку ефективних

методів впливу з урахуванням конкретних даних про особу для досягнення соціальної реабілітації [2]. Оскільки у вітчизняному законодавстві немає аналога «чистої» ювенальної юстиції, необхідно зважати на багаторічний зарубіжний досвід діючих судів, які мають напрацювання відповідно до правових систем, що виникли задовго до створення ювенальної юстиції.

Саме судочинство щодо неповнолітніх дає змогу правильно оцінити спільність і розбіжності в ювенальній юстиції, коли мова йде про різні її моделі [3].

Серед основних моделей зарубіжної ювенальної юстиції можна виділити:

- англосаксонську (напр., Австралія, США),
- континентальну (напр., Німеччина, Франція),
- скандинавську (напр., Швеція) [4].

Дійсно, найбільшого розвитку ювенальна юстиція набула в ХІХ–ХХ ст. у найрозвинутіших країнах Європи та Америки. Основною причиною стало масштабне зростання злочинності в кінці ХІХ ст. Саме в цей час Європа та Америка були переповнені гуртами юних правопорушників [5]. Всі зазначені моделі ювенальної юстиції діють на підставі окремих законодавчих актів про судоустрій і процедуру в органах ювенальної юстиції.

Так, у США такою основою є федеральний Закон про ювенальну юстицію та запобігання правопорушенням неповнолітніх (1974 р.), у Великій Британії – ряд законів про дітей і молодь (впроваджуються з 1908 р.), у Канаді – Закон «Про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх» (1 квітня 2003 р.) тощо [10, с. 147].

На думку М. М. Гультай, розбіжності у судових системах не стосуються основних специфічних принципів ювенальної юстиції, а пов'язані з віковою специфікою, соціальною спрямованістю, індивідуалізацією судового процесу тощо. Для повноти дослідження, на

наш погляд, необхідно провести аналіз зазначених моделей ювенальної юстиції та виокремити їх особливості і відмінності.

1. Англосаксонська модель (Великобританія, Північна Ірландія, США, Австралія, Канада, Нова Зеландія та ін.).

Ця модель передбачає обмежену предметну підсудність: ювенальний суд розглядає усі види правопорушень неповнолітніх, окрім тяжких злочинів [4]. Перші суди у справах неповнолітніх було створено в Австралії у 1890 р., 1899 р. – у США. Серед науковців немає одностайної думки щодо першості створення системи судів для неповнолітніх серед названих країн, але є підстава вважати, що у США цей процес був найчіткіше організований та мав системний характер [6, с. 325].

З такою позицією погоджується В. Харчук [5], характеризуючи ювенальну юстицію США з наступних позицій:

1) наявність спеціалізації судочинства, яка передбачає існування відокремлених приміщень для розгляду та вирішення справ щодо неповнолітніх;

2) наявність спеціалізованого судді та ізоляція неповнолітніх від дорослих у місцях попереднього затримання;

3) наявність спрощеного судового процесу у вигляді співбесіди судді із підсудним за «закритими дверима»;

4) здійснення суддею керівництва установами опікунського нагляду за неповнолітніми;

5) широка співпраця суду із населенням судового округу, що давало можливість судам для неповнолітніх використовувати інформацію щодо умов життя дітей-правопорушників.

У США існують так звані недержавні підліткові суди, в яких дорослі або зовсім не беруть участі, або лише керують процедурою. У цих судах розглядаються справи про вперше вчинені нетяжкі злочини та проступки, якщо неповнолітній визнав свою провину.

Примусові засоби, які застосовують підліткові суди (відвідання спеціальних занять для подолання наркотичної або алкогольної залежності; грошова реституція, зобов'язання взяти участь у судовому засіданні підліткового суду як присяжний тощо), мають нерепресивний характер і значний виховний потенціал [7]. Іншими словами, для ювенальної юстиції США характерно:

індивідуальний підхід до дитини;

спеціальна процедура судового розгляду справ про обвинувачення неповнолітніх;

посилена допомога неповнолітнім;

реалізація обраних заходів для неповнолітнього державним опікуном і громадськістю;

обговорення з опікунами і батьками призначення виховних та лікувальних заходів тощо [5].

У Новій Зеландії у рамках ювенальної юстиції практикується співбесіда, в якій беруть участь потерпілий та його захисники (родичі) і неповнолітній правопорушник та його родина (або представники громади).

Під керівництвом медіатора потерпілий розповідає про матеріальну та моральну шкоду, спричинену йому, а правопорушник та його родина шукають та пропонують засоби для компенсації шкоди. Укладений між сторонами договір подається до суду для затвердження; якщо ж примирення не досягнуто, справа неповнолітнього підлягає судовому розгляду [29].

Що стосується Великобританії, то перший суд у справах неповнолітніх у був створений у 1905 р. Позитивні результати роботи, які продемонстрував цей суд, стали поштовхом до створення загально державної системи судів у справах неповнолітніх. Таку систему було створено у 1909 р. шляхом прийняття Закону «Хартія для дітей».

Наявність судів у справах неповнолітніх супроводжувала зародження таких правил:

- 1) неповнолітніх підсудних розподіляють на категорії залежно від ступеня тяжкості вчиненого ним злочину;
- 2) присутність батьків чи інших родичів у судовому засіданні є обов'язковою;
- 3) справи розглядаються окремо щодо кожного неповнолітнього підсудного, навіть якщо злочин було вчинено у співучасті;
- 4) при суді у справах неповнолітніх створено корпус чиновників пробації, до обов'язків яких належить вивчення особистості неповнолітнього правопорушника і влаштування дітей-правопорушників;
- 5) суд здійснює контроль за виконанням опікунського нагляду за дітьми-правопорушниками [5]. Для Англії і США також характерні конфесійні суспільства для допомоги вихованню дітей, які потребують підтримки [2].

2. Континентальна модель (більшість країн Європи та Латинської Америки, Японія, Франція, Бельгія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Аргентина, Колумбія, Венесуела, ФРН, Швейцарія, Австрія, Японія, Бразилія, Перу та ін.).

В цій моделі ювенальні суди мають широку предметну підсудність – всі види правопорушень неповнолітніх розглядаються саме там і, разом з тим, суд розглядає справи дітей, які потребують допомоги з боку держави [4].

В країнах Європи суди у справах неповнолітніх почали масово виникати у ХХ столітті. Вони не мали конкретної загальної моделі, а існували у різних варіантах організації [6], зокрема:

- 1) в Португалії було створено трибунали у справах неповнолітніх, які поєднали з опікунськими судами;
- 2) у Швейцарії (1911–13 рр.), Японії (1923 р.) було започатковано автономну систему ювенальних судів;
- 3) в Австрії, Іспанії було створено опікунські суди для неповнолітніх;

4) в Єгипті, Італії було прийнято спеціальні закони про суди у справах неповнолітніх;

5) в Нідерландах створені з 1905 р. суди характеризувалися максимально спрощеною системою відправлення правосуддя;

6) у таких католицьких країнах, як Іспанія, Італія, Португалія важливу роль у ювенальній юстиції відіграла церква;

7) використання процедури медіації у таких країнах, як Австрія, Бельгія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Франція та ін. [7].

На відміну від країн англосаксонської правової системи, суд у справах неповнолітніх Німеччини не став відокремленим і автономним, а діяв у складі суддів загального суду, де одному із суддів строком на один рік надавалися спеціальні повноваження:

1) розгляду усіх справ щодо неповнолітніх віком від 12 до 18 років, які підсудні дільничним судам, при цьому суддя мав обов'язок вести попереднє слідство;

2) здійснення опікунського провадження щодо малолітніх, функції яких брали на себе члени спілок піклування за дітьми, вони ж і надавали інформацію про умови життя неповнолітніх правопорушників, а за рішенням суду виконували обов'язок піклування за підлітками, які залишалися на волі;

3) гласного розгляду справ щодо неповнолітніх, окрім випадків закритого судового засідання, передбачених законом та ін. [5].

У Франції ювенальна юстиція з'явилася набагато пізніше, ніж в інших європейських країнах і потребувала немалих зусиль. Всі часи значне місце посідав суд присяжних, і тому тільки в цій країні з самого початку було передбачено, крім створення одноособового судді, ще й трибуналу у справах неповнолітніх, а згодом і створення суду присяжних у справах неповнолітніх [8, с. 94]. За французьким ліберальним законодавством, діти до 13 років взагалі не підсудні.

Повна кримінальна відповідальність у Франції починається з вісімнадцятирічного віку. Про те, що не все так однозначно в «ювенальному королівстві», свідчить і виданий у Франції у 2000 р. звіт «Про стан справ у судах у справах неповнолітніх і в соціальних службах, про розлучення дітей з батьками», де серед недоліків системи було зазначено необмежену владу над долею дитини з боку соціальних працівників та суддів [32].

У Швейцарії ювенальна юстиція була започаткована в 2007 р. На чільне місце поставлено виховання. Найчастіше ювенальний суд обмежується попередженнями або тижнем примусових робіт. Позбавлення волі є крайнім заходом, до якого вдаються тільки в разі скоєння дуже тяжких злочинів. Але дитина може «сісти» і в 10 років, такі випадки були. Верхня вікова межа «підліткової відповідальності» – 22 роки [9].

Отже, звертаючись до сучасного бачення підліткової злочинності та аналізу сучасного стану ювенальної системи правосуддя у країнах континентальної моделі, ми бачимо, що злочинність у європейських країнах молодшає. Наприклад, кожен третій підліток 14–15 років у Великобританії зізнався, що бодай раз у житті вчиняв правопорушення, а майже половина британців (49%) вважають, що діти представляють зростаючу небезпеку для дорослих і одне для одного.

3. Скандинавська модель (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Ісландія та ін.).

Ця модель, на наш погляд, недостатньо досліджена науковцями, проте на окремих прикладах можна побачити особливості функціонування ювенальної юстиції у скандинавських країнах, де поєднується судова й адміністративна ювенальна юстиція.

Так, у Швеції немає окремих ювенальних судів, але в місцевому суді працює ювенальний суддя або створюється ювенальний відділ суду для розгляду справ неповнолітніх.

Провідну роль серед державних інститутів, що займаються захистом прав неповнолітніх у скандинавських країнах, відіграє соціальна служба, організована за територіальним принципом, що дозволяє ефективно, оперативно та адресно вирішувати проблеми конкретної дитини силами фахівців, які працюють на території її проживання.

У Швеції ефективно функціонують недержавні інституції виконання покарань для неповнолітніх правопорушників. У межах місцевої громади виконується значна частина судових рішень у справах неповнолітніх, зокрема, громадські роботи (дрібний ремонт будівель, прибирання території тощо). Також у таких країнах, як Фінляндія, Норвегія актуальним є використання процедури медіації у системі ювенальної юстиції.

2.3. Система органів та судів за наглядом над неповнолітніми правопорушниками

У світовій юридичній науці під поняттям «ювенальна юстиція» розуміють систему судових і правоохоронних органів, спеціалізованих державних органів і установ, громадських організацій, які здійснюють захист прав неповнолітніх, розглядають і вирішують справи про правопорушення неповнолітніх, здійснюють подальшу реінтеграцію правопорушників в суспільство.

Метою системи органів ювенальної юстиції є:

1. підвищення рівня правового захисту неповнолітніх,
2. зменшення рівня дитячої злочинності та бездоглядності,
3. підвищення відповідальності держави і суспільства за умови зростання та розвитку дітей,
4. реінтеграція неповнолітніх правопорушників у суспільство.

В багатьох країнах Європи тривалий час застосовується новий підхід до реагування на злочини, скоєні неповнолітніми, у вигляді так званого відновлювального правосуддя, коли судом дається шанс на договірній основі відшкодувати фізичні, матеріальні й емоційні збитки потерпілому, і

у такий спосіб узяти на себе відповідальність за скоєний злочин, що дуже актуально для неповнолітніх.

Сприйняття своїх вчинків як відхилення від норми, можливість самому виправити те, що сталося, щиросерде бажання ніколи не повторювати подібної ситуації — головний урок, який має винести підліток після застосування правосуддям міри покарання.

Як наслідок — дійове розкаяння, усвідомлення своєї вини і розуміння серйозності завданого збитку потерпілому з наступним його відшкодуванням. Процедури примирення чітко приписані у процесуальному законодавстві, не тягнуть наслідків судимості для неповнолітнього правопорушника і становлять дієву альтернативу репресивним заходам кримінальної юстиції.[40]

У більшості країн світу зараз діє система органів ювенальної юстиції. Відповідно до існуючих організаційних моделей розгляду справ неповнолітніх правопорушників здійснюється:

- 1) спеціалізованими ювенальним підрозділами (колегіями, палатами) загальних судів;
- 2) спеціально утвореною системою судових установ, яка є частиною судової системи.

При цьому назва суду, як і його компетенція різняться – від розгляду виключно справ про правопорушення і злочини неповнолітніх до вирішення широкого кола цивільних і кримінальних справ, якщо учасником правовідносин є неповнолітній а також справ дітей, які впливають із шлюбних відносин;

- 3) несудовими органами зі спеціальною компетенцією (приміром, виконавчої влади).

Особливістю систем ювенальної юстиції більшості країн світу є широке залучення для вирішення відповідної категорії справ громадських і суспільних організацій. Окрім того, на всіх стадіях провадження по справам неповнолітніх до участі залучаються психологи, педагоги,

співробітники соціальних служб, що робить ці процедури більш «дружніми» для дитини.

В СРСР функції ювенальної юстиції фактично були покладені на несудові адміністративні органи – комісії у справах неповнолітніх (далі – КСН), які були вперше утворені у 1961 р. КСН у СРСР були наділені широкими повноваженнями із розгляду справ неповнолітніх, застосування до них заходів виховного впливу, розміщення їх до виховних установ, вирішення загальних питань захисту прав дітей.

Пізніше усі справи про адміністративні правопорушення неповнолітніх були передані до компетенції суду. У березні 1996 р. спільним наказом голови Верховного Суду України та Міністра освіти України від № 113/113814 було затверджено «Положення про судових вихователів». [82]

Згідно цього Положення основними завданнями судового вихователя були:

- 1) участь у виконанні судових рішень по справам неповнолітніх;
- 2) усунення причин і умов, які сприяли скоєнню протиправних дій, профілактика правопорушень; виховання належної правової культури;
- 3) виховання неповнолітніх, які скоїли правопорушення, шляхом формування свідомого ставлення неповнолітніх до Закону;
- 4) надання батькам (усиновителям), або опікунам (підклувальникам) допомоги у вихованні їх неповнолітніх дітей.

Цей інститут створено при судах для здійснення комплексу заходів по виконанню судових рішень щодо неповнолітніх, їх батьків (усиновителів), опікунів (підклувальників).

Судовими вихователями могли бути особи з вищою юридичною або педагогічною чи психологічною освітою і досвідом роботи з неповнолітніми і мали працювати при кожному місцевому суді.

Нажаль, зміст Положення не було втілено на практиці. Протягом 2000-х років в низці місцевих загальних судів України (зокрема,

Харківської і Київської) областей функціонували проекти модельних ювенальних судів, які фінансувалися переважно міжнародними неурядовими організаціями і були спрямовані на впровадження практики примирення неповнолітніх правопорушників із потерпілими і застосування до них заходів перевиховання і мір покарання, не пов'язаних із позбавленням волі. Окрім того, на підставі розпорядження Голови Верховного Суду України з 2001 р. в судах утворювалися спеціалізовані колегії по розгляду справ неповнолітніх.[46]

Основні завданнями підрозділів ювенальної превенції в наші державі є:

- профілактична діяльність
- ведення профілактичного обліку дітей, що мають схильність до здійснення правопорушень;
- участь у встановленні місцезнаходження зниклих безвісти дітей;
- здійснення поліцейського піклування у разі виявлення бездоглядності дитини;
- захист права дитини на здобуття освіти.

В адміністративному плані, підрозділи ювенальної превенції здійснюють два види завдань: зовнішню і внутрішню.

Внутрішня полягає у забезпеченні діяльності підрозділів ювенальної превенції, а саме:

- кадрове забезпечення,
- підвищення рівня професійної компетентності співробітників,
- застосування заохочення до співробітників та ін.

Зовнішня – у виконанні безпосередніх завдань, що покладено на органи ювенальної превенції, а саме:

- Профілактика правопорушень,
- Адміністративна;
- Оперативно-розшукова;

- Кримінально процесуальна.

Міжнародно-правові норми та акти національного законодавства особливу увагу приділяють неповнолітнім як одній із найбільш незахищених категорій громадян, що обумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав [14]. Активний розвиток і законодавче закріплення на міжнародному рівні права, свободи та обов'язки дитини отримали лише на початку ХХ століття.

Зміни було зумовлено складними соціальними процесами:

- війною,
- економічною кризою,
- погіршенням якості життя,
- відсутністю відповідного медичного обслуговування,
- зростанням рівня злочинності серед неповнолітніх.

У таких умовах діти виявилися найбільш постраждалою категорією населення, що у свою чергу стало поштовхом для перегляду досі існуючих поглядів на дитину та її становище у правовому полі [20]. Як засвідчує опрацювання міжнародно-правових документів у сфері захисту прав дітей, ці міжнародні стандарти закріплюють відповідні рамки, за межі яких охоронні механізми держави виходити не в праві.

20 жовтня 2010 року Консультативна рада прокурорів Європи, яка була запроваджена Радою міністрів Ради Європи в 2005 році з метою представлення висновків щодо функціонування органів прокуратури та забезпечення ефективного виконання Рекомендацій Res , стосовно ролі прокуратури в системі кримінального судочинства, прийняла Висновок № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» (Єреванська декларація) [66], згідно з яким надано відповідні рекомендації щодо діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав та свобод неповнолітніх у кримінальному судочинстві. Усі рекомендації стосуються ролі спеціального прокурора, у межах функцій, визначених національними

законами для органів прокуратури, спрямованої на захист прав та свобод неповнолітнього – тобто у сфері ювенальної юстиції.

Зокрема, у пункті 4 Висновку визначено, що роль прокурорів значно варіюється від одної держави до іншої, і метою цього Висновку є створення керівних вказівок для спрямування дій прокурорів, залучених у сфері ювенальної юстиції.

У пункті 3 Декларації зазначено, що прокурори є представниками державних органів, які від імені суспільства та заради інтересів держави забезпечують застосування закону, коли його порушення передбачає кримінальні санкції.

Виконуючи це, прокурори приймають до уваги права людей і необхідність в ефективній системі кримінального судочинства, у відповідності з Рекомендаціями Комітету міністрів для держав-членів стосовно ролі прокуратури в системі кримінального судочинства. Крім того, у пункті 6 Висновку міститься положення, за яким, в державах, в яких прокурори мають повноваження, що виходять за рамки сфери кримінального законодавства (наприклад, за законами про родину, опікунство, а також адміністративним законодавством), вони завжди повинні забезпечувати фундаментальні права та свободи і, зокрема, принципи стосовно спеціального захисту неповнолітніх у відповідності до того, про що зазначено в цьому Висновку [31]. В усіх системах судочинства прокурор повинен приймати до уваги стан незрілості неповнолітнього, можливе пом'якшення ступеню його відповідальності у зв'язку із незрілістю, а також приділяти особливу увагу його правам.

Єреванською Декларацією встановлено ряд гарантій професійної діяльності ювенального прокурора, зокрема у пункті 19 визначено, що прокурори повинні мати необхідні та відповідні засоби виконання своїх повноважень стосовно неповнолітніх, або ж ці засоби мають бути надані іншим компетентним службам, що займаються питаннями неповнолітніх.

Зокрема, система прийняття на посаду, належне навчання, необхідний персонал, засоби та спеціалізовані служби, доступ до яких має бути їм наданий. Крім того, країни-члени мають розглянути питання заснування спеціальних підрозділів, або виділення окремих співробітників, які б займалися питаннями злочинності неповнолітніх. Загалом у Декларації містяться рекомендації, направлені на забезпечення ефективної діяльності ювенального прокурора на всіх етапах судочинства відносно неповнолітніх.

Серед міжнародних нормативних актів та інших документів на увагу заслуговують також ті з них, дія яких поширюється на Україну та які містять основоположні засади захисту прав дітей, які опинилися в ситуації конфлікту із законом, стали свідками чи жертвами злочину, а саме:

- Стратегія ЮНІСЕФ у сфері захисту дитини (2008 рік) [27],
- Керівні настанови Генерального секретаря ООН «Підхід ООН до судочинства у справах неповнолітніх»
- Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині (2010 рік) [39],
- Декларація стосовно основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (1985 рік) [54],
- Керівні принципи, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів (2005 рік) [51],
- Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (1990 р.)

Слід констатувати, що прогресивні норми вищевказаних міжнародно-правових актів із часом знайшли своє втілення у національному законодавстві України.

Сьогодні триває реформування інституційної складової державної системи захисту прав дітей. Провідну роль у цьому напрямку відведено удосконаленню правоохоронної та судової системи в аспекті формування ювенальної юстиції в Україні. На теперішній час в нашій державі існують

соціальні служби, ювенальні підрозділи у складі Національної поліції України, але між ними фактично відсутній взаємозв'язок. Це свідчить про фактичну відсутність ювенальної системи в Україні як єдиної системи та непрацюючі закони в даній сфері.

Одним із векторів зазначених перетворень є становлення інституту ювенальної прокуратури в державі. Цей процес має відбуватися у відповідності до вимог Конституції України та міжнародних нормативно-правових приписів.

Звертаючись до національного законодавства України, слід вказати, що відповідно до статті 9 Конституції України – міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Висновки до Розділу 2. Підсумовуючи розділ, можна дійти до висновку щодо існуючих систем ювенальної юстиції у країнах світу. Ефективними є три системи ювенальної юстиції, що значно вирізняються одна від одної.

Англосаксонська має у своїй основі має предметну підсудність злочинів неповнолітніх – за винятком тяжких злочинів. Колегії створені у кооперації за участю громадськості. Їх ціллю є попереднє обговорення справи з батьками, вчителями, соціальними працівниками.

Вирок суду проголошується з урахуванням дослідження умов життя та соціалізації дитини, що дозволяю спрогнозувати можливість скоєння правопорушення у майбутньому. Такий підхід дозволяє поєднати профілактику, реабілітацію та покарання за правопорушення.

Характерною рисою континентальної системи (країни Старого Світу) є те, що ювенальними судами розглядаються усі види правопорушень неповнолітніх та ті справи де необхідне втручання держави у захист дітей.

Ювенальна система скандинавської моделі поєднує судову й адміністративну ювенальну юстицію. В місцевих судах існує посада

ювенального судді, підготовка якого відповідає поставленим завданням по роботі з малолітніми правопорушниками.

Провідна роль закріплена за соціальною службою, яка організована за територіальним принципом. Велику роль має система підготовки та відбору кадрів. Кадри повинні мати педагогічну, психологічну та юридичну підготовку. Покарання у вигляді позбавлення волі майже не застосовується – віддаються переваги іншим видам покарання, які не пов'язані з обмеженням волі. Велику роль відіграє процедура медіації.

Наші державі потрібно втілити у собі кращі риси даних систем.

З англосаксонської моделі можна взяти за приклад широке залучення громадськості до процесів над неповнолітніми. Необхідно розглядати не лише правопорушення, а залучати призму способу життя порушника, його сім'ю, виховання та умови проживання дитини.

З скандинавської моделі можна взяти ретельний підхід до підготовки кадрів у системі ювенальної превенції, а також систему соціальної служби. Саме надійна робота соціальних служб має бути першим етапом щодо попередження, профілактики та подальшої ресоціалізації правопорушників.

З континентальної моделі можна взяти процедуру медіації як механізму профілактики правопорушень.

Для цього потрібно не лише ратифікувати міжнародні договори та конвенції, а розробляти практичні кроки щодо їх реалізації на практиці. Потрібно реанімувати соціальну складову державної системи шляхом зміни законодавчої бази на більш сучасну та зосередитись на підготовці якісних кадрів для такої системи.

Таким чином, створення нової ювенальної судово-правової системи захисту прав неповнолітніх повинне проводитись як спеціалізованими державними органами, що здійснюють правосуддя в справах за участю неповнолітніх, так і недержавними структурами, які займаються

виправленням і реабілітацією неповнолітніх злочинців, профілактикою дитячої злочинності, соціальним захистом сім'ї та правами неповнолітніх.

3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Питання запровадження ювенальної юстиції в Україні неодноразово піднімалося на державному та місцевому рівнях, в науковому співтоваристві, громадянським суспільством. Але до одностайної думки, яка ювенальна юстиція в Україні має бути і чи взагалі вона має бути ніколи не вдавалося дійти.

Одні пропонували вводити її поетапно, інші пропонували ввести її одразу, ще інші пропонували ввести лише деякі елементи ювенальної юстиції, а велика кількість науковців, пересічних громадян і церква взагалі проти такого поняття в нашому суспільстві. Тим не менш, проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні існує і вона потребує нагального вирішення. Якщо звернутися до практики зарубіжних країн у питанні протидії злочинності серед неповнолітніх осіб, то можна віднайти багато прогресивних підходів, за допомогою яких ці країни змогли знизити рівень підліткової злочинності.

В свою чергу було б зовсім не розумно не скористатися досвідом інших держав, які змогли досягти позитивних зрушень у вирішенні цієї проблеми. Насамперед необхідно виділити моделі ювенальної юстиції, які існують у світі:

- Англосаксонська модель ювенальної юстиції,
- Континентальна (Німецька) модель ювенальної юстиції,
- Скандинавська (Шведська) модель ювенальної юстиції
- Французька модель ювенальної юстиції.

Англосаксонська модель ювенальної юстиції передбачає наявність відокремленого ювенального суду, який розглядає усі види правопорушень, вчинених неповнолітніми, за винятком тяжких злочинів.

[38]

Такі суди чітко організовані та виокремлені в окрему судову систему.

В органах поліції, прокуратури та органах виконання покарань наявні окремі підрозділи, які займаються виключно справами неповнолітніх. Судовий процес немає формального характеру і є спрощеним. Він проходить за зачиненими дверима у вигляді співбесіди правопорушника із суддею.

Однією із особливостей даної моделі є те, що суд широко співпрацює із місцевим населенням та благодійними організаціями під час вирішення справи. Ювенальна юстиція за Англосаксонською моделлю передбачає індивідуальний підхід до дитини та спеціальну процедуру судового розгляду справ про обвинувачення неповнолітніх [17].

Континентальна (Німецька) модель ювенальної юстиції передбачає наявність системи ювенальних судів, але на відміну від попередньої моделі, вони розглядають усі види правопорушень, вчинені неповнолітніми. Також передбачається наявність ювенальних прокурорів, спеціальних підрозділів поліції, соціальних служб та неурядових організацій. При призначенні покарання пріоритет надається альтернативним видам покарань, медіації та відновному правосуддю. Також широко застосовуються виховні санкції, а взяття під варту і позбавлення волі здійснюється у виняткових випадках, як крайній захід.

Заходи виховання застосовуються для того, щоб не допустити рецидиву злочинів. Вони поділяються на вказівки та приписи надати допомогу у вихованні. Застосовуються також заходи примусу, такі як арешт, обов'язки та попередження.

Скандинавська (Шведська) модель ювенальної юстиції не передбачає наявність окремих ювенальних судів, але в місцевому суді працює ювенальний суддя або створюється ювенальний відділ суду для розгляду справ неповнолітніх. Провідну роль серед державних інститутів, відіграє соціальна служба, організована за територіальним принципом [58].

Система ювенальної юстиції даної моделі має профілактичну та соціально-реінтеграційну спрямованість. Значного розвитку набули

програми протидії ювенальної злочинності. Загальнонаціональну програму боротьби із злочинністю розробляють державні органи, а справою громадян є розробка локальних програм. Головним завданням ювенальної юстиції є примирення сторін та відшкодування шкоди. Через це більшість справ не потрапляють до суду і вирішуються на початкових етапах.

Французька модель ювенальної юстиції має реінтеграційну спрямованість. До елементів цієї моделі відносять поліцію, прокуратуру, ювенальні суди, органи пробації та неурядові організації. Основною вимогою до організації ювенального правосуддя є те, що працівники відповідних органів повинні обов'язково мати спеціальну підготовку в сфері ювенальної юстиції. В органах поліції та прокуратури діють відокремлені ювенальні підрозділи, а ювенальний суд виділений в окрему судову інстанцію.

Особливістю є те, що на неповнолітнього правопорушника заводиться соціальне досьє, а суддя поміж розгляду справ про правопорушення займається ще й дітьми з групи ризику, які ще не вчинили протиправних дій.

Якщо розглядати організацію кримінального судочинства щодо неповнолітніх в Україні, то можна з впевненістю стверджувати, що в нас вона побудована за радянським зразком, основа якого була закладена в 30-ті роки ХХ століття в період формування системи ГУЛАГ. Організаційні підвалини системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні визначені Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» 1995 року. Відповідно до нього, здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на такі органи і установи:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей;

1. центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей та їх територіальні органи;

2. уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
3. приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
4. школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
5. центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
6. спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
7. притулки для дітей;
8. центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [45].

Відповідно до вищезгаданого закону, вони всі повинні здійснювати соціальний захист та профілактику правопорушень серед неповнолітніх осіб. Проте насправді цієї мети вони в своїй діяльності не досягають і досягти в принципі не можуть. Фактично дітей кидають під колеса державної репресивної машини і ламають їм все їхнє подальше життя. Таким чином держава за кошти платників податків вирощує злочинців, які в майбутньому увійдуть в злочинний світ дорослих. Найбільш яскравим прикладом є діяльність приймальників-розподільників для дітей, до якого можна помістити дитину 11-річного віку, якщо є підстави вважати, що вона вчинила кримінальне правопорушення.

При цьому, слідчий суддя чи суд самостійно визначає строк такого тримання. Фактично це є позбавленням волі, яке завуальовано під досить гуманну з першого погляду назву.

Наступним прикладом є діяльність загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. Вони не здійснюють належного перевиховання дітей, а в більшості випадків лише роблять їх черствими та жорстокими. Це спричинено тим, що учні таких шкіл і училищ знаходяться в ізоляції від родини та суспільства, а методи, які

застосовуються для їх виховання є неприйнятними та жорстокими. Великої стурбованості викликає також діяльність притулків для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Загалом їхня діяльність зводиться до того, щоб виконати навчальний план і випустити таких дітей у світ. Діяльність соціальних служб, які повинні бути на передовій протидії підліткової злочинності і попереджати вчинення ними правопорушень зводиться до переписування звітів та надання згоди на усиновлення.

Тобто соціальні служби погрузли в бюрократії, через яку не можуть побачити дитину з її потребами, проблемами і переживаннями. І навіть якби їхні працівники хотіли б якісно виконувати свої обов'язки, вони цього зробити не можуть.

Це спричинено тим, що Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» передбачає, що штатна чисельність працівників районних, міських, районних у містах служб у справах дітей устанавлюється з розрахунку один працівник служби не більше ніж на одну тисячу дітей, які проживають у районі. Таким чином, добропорядні працівники соціальних служб просто фізично не в змозі якісно виконати свої функції. [34]

Отже, можна підсумувати, що кримінальна юстиція щодо неповнолітніх в Україні має каральний характер, з чим ніяк не можна погоджуватися громадянському суспільству, оскільки діяльність цієї системи тільки шкодить нормальному розвитку держави.

У системі ювенальної юстиції суду відводиться одна з головних функцій даного інституту. Існуюча сьогодні спеціалізація ювенального правосуддя, фактично стала додатковим навантаженням на суди загальної юрисдикції, через що приписи КПК України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» виконуються епізодично. Надмірне навантаження суддів загальної юрисдикції, особливо в період судової реформи та оптимізації, відповідно до Указів Президента України «Про реорганізацію місцевих загальних судів» та «Про ліквідацію та утворення

місцевих загальних судів», призводить до неможливості судді повно та детально дослідити конкретну справу неповнолітнього. Крім того у суддів відсутні спеціальні знання у галузі дитячої педагогіки, психології тощо.

Тим не менш, в історії розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні є і позитивні сторінки. Найяскравішим прикладом того є досвід впровадження в окремих містах України проекту «Реформування системи кримінальної юстиції по відношенню до неповнолітніх в Україні», який реалізовувався при підтримці Канади, але нажаль після буремних подій на сході нашої держави, був згорнутий. Під час діяльності цього пілотного проекту в Мелітополі, Івано-Франківську, Миколаєві та Запоріжжі були створені служби для дітей, що перебувають у конфлікті з законом, які діяли за зразком аналогічних служб Канади.

У своїй діяльності вони використовували підходи, які засновані на виявленні сильних сторін та потенціалу особистості, що вважаються такими, що підвищують відповідальність підлітків та їхніх батьків шляхом усвідомлення ними власної відповідальності за прийняте рішення. Це спонукає персонал перетворювати молодь з пасивних отримувачів програмних послуг на активних учасників корекційних програм [21].

Під час реалізації згаданого проекту до неповнолітніх з групи ризику застосовувались методики оцінки ризиків та потреб неповнолітніх правопорушників, готувалась досудова доповідь, робота з підлітками проводилась з урахуванням гендерних особливостей та травматичного досвіду дитини, здійснювалося когнітивноповедінкові втручання та проводилося мотиваційне інтерв'ювання. Для перевиховання неповнолітніх та направлення їх на правильний шлях, з ними проводилися профілактичні програми, такі як:

- програма для хлопців «Управління гнівом»,
- програма для дівчат «Вчимося керувати емоціями»,
- програма «Вибір до змін»,
- програма «Життєві навички».

Досвід показав, що використання методик відновного правосуддя по відношенню до підлітків приносить позитивний результат і в майже всіх випадках, неповнолітні правопорушники, які пройшли курс відновлення не вчиняли більше правопорушень. В процесі дослідження ювенальної юстиції ми прийшли до висновку, що державна система органів ювенальної юстиції не завжди спроможна забезпечити її реалізацію відповідно до міжнародних стандартів.

Вирішення цього питання можливе шляхом залучення інститутів громадянського суспільства. Така волонтерська практика широко використовується у ряді країн за принципом «casework», який допомагає з індивідуалізацією методів впливу на неповнолітнього, в обранні заходів відповідальності та ресоціалізацією.

Запровадження кейс-менеджменту у роботі з неповнолітніми правопорушниками дозволив би організувати роботу навколо проблеми конкретної особи, комплексно використавши ресурси на рівні місцевого співтовариства. На важливості соціального патронажу у процесі ресоціалізації неповнолітніх правопорушників наголошував один із перших ювеналістів.

П. 11 ч. 1 ст. 368 КПК України визначено, що судом при ухваленні вироку неповнолітньому вирішується питання про необхідність призначення громадського вихователя. Проте Положення про громадських вихователів неповнолітніх, 1967 року, явно потребує ревізії та оновлення. На нашу думку потрібний інститут громадського вихователя має набути більш широкого змісту та відповідати реаліям сьогодення. Вони повинні бути вмонтовані у процес реалізації неповнолітнім відповідальності, а саме у розробці апробаційних програм, складанні досудових доповідей та/або виконувати функції медіатора.

Висновки до Розділу 3. Підсумовуючи можна зробити висновок, що існуюча організація системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні ще неспроможна змінити ситуацію на краще. **Слід усвідомити, що**

не можуть застарілі радянські механізми виконання альтернативних кримінально-виховних заходів бути аналогом механізмів роботи з неповнолітніми правопорушниками. Тому необхідно провести фундаментальну реформу цієї системи, при чому потрібно враховувати позитивний досвід зарубіжних держав, досвід впровадження пілотного проекту «Реформування системи кримінальної юстиції по відношенню до неповнолітніх в Україні», а також шведський досвід діяльності громадських та благодійних організації по протидії злочинності серед неповнолітніх.

Ювенальна система не повинна мати репресивний характер, як має місце бути у теперішній час в нашій державі. Основні принципи мають базуватись на системі відновного правосуддя з подальшою ресоціалізацією правопорушників. Необхідно докорінно змінити існуючу систему ювенальних органів, а також привести законодавство у відповідність підписаним міжнародним конвенціям та договорам.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено вирішення важливого наукового завдання, яке полягає у дослідженні ювенальної юстиції яка елементу системи профілактики правопорушень. За результатами проведеного дослідження сформульовані наступні висновки.

1. Високий рівень злочинності серед неповнолітніх – це прояв матеріального зубожіння населення, упущення у вихованні молодих людей, проблеми шкільного виховання, а також пагубного впливу ЗМІ та сучасного егоїстичного суспільства і його цінностей. В нашій державі дана проблема поглиблюється через відсутність єдиної державної політики в системі ювенальної превенції.

2. В Україні існує серйозна проблема злочинності серед неповнолітніх осіб. Серед злочинів, які вчиняються неповнолітніми переважають корисливі, насильницькі та корисливо-насильницькі злочини.

3. Для зниження рівня злочинності серед неповнолітніх потрібна комплексна реформа кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в плані впровадження ювенальної юстиції замість існуючої системи розгалужених органів.

4. Слід зазначити, що використання застарілих радянських механізмів призводить до низького рівня соціалізації та виправлення правопорушників. Нажаль, в нашій країні збереглася «палкова система» та формальний підхід до профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Це пояснюється відсутністю зацікавленістю у результатах роботи, низьким рівнем підготовки кадрів, низьким рівнем оплати праці.

5. Ювенальна реформа повинна здійснювати по таким ключовим напрямках, як: загальна і спеціальна превенція правопорушень, вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства щодо притягнення до відповідальності неповнолітніх правопорушників, а також продовження реформи кримінально-виконавчої служби і розвиток пробації щодо неповнолітніх.

6. Позитивними кроками у сфері розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх було б запровадження процедури медіації у справах, які не завдали істотної шкоди та відновного правосуддя.

7. Також позитивним було б запровадженням в життя заходів превенції, які визначені Ер-Рядськими правилами ООН. Щодо організації органів кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, потрібно єдину соціальну службу, яка увібрала б у себе всі розпоршені функції у сфері протидії підліткової злочинності.

8. Державна система органів ювенальної юстиції не завжди спроможна забезпечити її реалізацію відповідно до міжнародних стандартів. Вирішення цього питання можливе шляхом залучення інститутів громадянського суспільства. Особливої уваги потрібно приділяти працівникам органів ювенальної юстиції щодо їх компетенції та професіоналізму. Таке реформування потрібно втілювати невідкладно, оскільки кримінальна статистика щодо неповнолітніх є досить невтішною. Що в свою чергу сприяє зростанню загальної злочинності у державі і негативно впливає на її розвиток.

9. Необхідно інтегрувати роботу соціальних служб, правоохоронних служб та окремих ювенальних судів у єдину систему не лише для профілактики та покарання правопорушників, а й для подальшої соціалізації. Важливим є повернення правопорушників до соціуму у ролі його рівноправних членів, а не майбутніх засуджених – як це, нажаль, нерідко буває.

10. На теперішній час в нашій державі ювенальна превенція має у своїй основі більш декларативну складову. Це пояснюється ратифікацією міжнародних конвенцій та написанням основних законів, які мало працюють через велику розпоршеність повноважень між органами державної та місцевої влади.

11. Розпочате у 2011 році реформування системи є незавершеним і має туманні перспективи щодо нормального функціонування. Необхідно

створити чітку дорожню карту щодо реформування системи, визначити терміни, негайно розпочати підготовку та перепідготовку кадрів. Дана реформа має бути під особистою відповідальністю гарантів Конституції та зрив термінів її має вести до прямої відповідальності перед народом України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абельцев С. И., Матюнин А. Ф., Солодовников С. А. Хулиганство: криминологический анализ. Коломна, 2000. 112 с.
2. Абельцев С. Н. Проблемы криминального насилия. Коломна, 2002. 236 с.
3. Абельцев С. Н. Семейные конфликты и преступления. Российская юстиция. 1998. № 11. С. 29–30.
4. Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление: учебное пособие. Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1975. 423 с.
5. Акімова А. С. Особлива жорстокість як спосіб вчинення злочинних посягань. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 300–302.
6. Алауханов Е. О. Криминология. Общая и Особенная части: учебник. Алма-Ата, 2008. 429 с.
7. Алексеев А. И. Криминология: курс лекций. М.: Щит-М, 1998. 340 с.
8. Андреев Н. А., Тараканов Ю. В. Асоциальное поведение несовершеннолетних: монография / под ред. А. В. Горожанина. Самара: Самар. юрид. ин-т, 2001. 153 с.
9. Антонян Ю. М., Бойко И. Б., Верещагин В. А. Насилие среди осужденных. М.: Юрист, 1994. 116 с.
10. Антонян Ю. М., Гульдман В. В. Криминальная патопсихология. М.: Наука, 1991. 124 с.
11. Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследование преступлений. М., 1996. 336 с.
12. Антонян Ю. М. Жестокость в нашей жизни. М.: ИНФРА-М, 1995. 319 с.
13. Антонян Ю. М. Криминология: избранные лекции. М., 2004. 447 с.

14. Антонян Ю.М. Насилие. Человек. Общество: монография. М.: ВНИИ МВД России, 2001. 247 с.

15. Антонян Ю. М. Общий очерк о преступном насилии. Человек против человека. Преступное насилие: сборник статей / под редакцией Ю. М. Антоняна, С. Ф. Милукова. СПб.: ВНИИ МВД России, 1994. С. 8–9.

16. Антонян Ю. М. О методологической концепции причин преступности. Преступное поведение (новые исследования): сб. науч. тр. М.: ГУ ВНИИ МВД России, 2002.

17. Антонян Ю. М. Преступная жестокость: монография. М.: ВНИИ МВД России, 1994. 217 с.

18. Антонян Ю. М. Причины преступного поведения. М., 1992. 207 с.

19. Антонян Ю. М. Современная российская насильственная преступность. Насильственная преступность: новые угрозы: сб. науч. тр. М., 2004.

20. Арсеньева М. И., Єрмаков В. Д., Панкратов В. В. Изучение преступности несовершеннолетних и деятельности по ее предупреждению: метод. пособие. М., 1990. 86 с.

21. Бартол К. Психология криминального поведения. 7-е междунар. изд. СПб.: Прайм Еврознак 2004. 352 с.

22. Беляева Л. И. Международные правила о подготовке полицейских, работающих с несовершеннолетними правонарушителями. Криминологический журнал. 2003. № 1. С. 50–51.

23. Бентам И. Рассуждение о гражданском и уголовном законоположении. С предварительным изложением начал законоположения и всеобщего начертания полной Книги Законов и с присовокуплением опыта о влиянии времени и места относительно Законов. СПб.: Тип. Шнора, 1805. 532 с.

24. Богатирьов І.Г. Кримінологічне прогнозування та запобігання конфліктів у сім'ї Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблема

сьогодення та шляхи їх вирішення. Київ. Нац. акад.. внутр. Справ.2015.С. 65.

25. Богатирьов І.Г. Проблема ціни злочинності в Україні. Право. 2016. С. 87-89.

26. Богатирьов І.Г. Кримінологія: підручник. (Розділ 8 Злочинність серед неповнолітніх і заходи її запобігання) К.: ВД «Декор». 2018. 330 с.

27. Булінг в школі: що це таке і як з ним боротися. URL: <https://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20180127-bullyng-v-shkole-hto-eto-takoe-y-kak-snym-borotsya/>

28. Бундз Р. О. Детерминанти формування личности несовершеннолетнего преступника и совершения им преступлений с особой жестокостью. *Leges et Viata*. 2018. № 3. С. 20–25.

29. Бундз Р. О. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник. 2017. № 3. С. 169–173.

30. Бундз Р. О. Кримінологічна характеристика неповнолітніх, винних у вчиненні злочинів з особливою жорстокістю. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 2. С. 136–139.

31. Бундз Р. О. Загально-соціальні заходи запобігання злочинам, вчинюваним неповнолітніми з особливою жорстокістю. Науковий вісник Херсонського університету. Серія «Юридичні науки». 2017. № 3. С. 83–87.

32. Бундз Р. О. Основні напрямки діяльності суб'єктів попередження злочинів, скоєних неповнолітніми з особливою жорстокістю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 6. С. 123–127.

33. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). М.: МГУ, 1984. 200 с.

34. Вирок Тарутинського районного суду Одеської області від 22.02.2013. Справа № 514/170/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

35. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. К.: Державний ін-т сім'ї та молоді, 2002. 144 с.
36. Волкова Т. Н. Жінчина в «зеркале» кримінала. М., 1998. 222 с.
37. Вопросы борьбы с преступностью / ред. В. В. Клочков. М.: Юрид. лит-ра, 1978. Вып. 28. 168 с.
38. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: Юр Инфо, 2001. 316 с.
39. Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию. М., 1966. 227 с.
40. Горбатовская Е. Г., Кононов А. Л., Юцкова Е. М. Личность рецидивиста и использование данных о ней в деятельности прокуратуры. М., 1987. 220 с.
41. Гусейнов А. А. Понятие насилия и ненасилия. Вопросы философии. 1994. № 6. С. 35–41.
42. Грачев В. С. Правовая культура как субъективный фактор реализации права: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. СПб., 1996. 20 с.
43. Грот Н. Я. Козлов А. А. Философские этюды. К., 1877. С. 75–102.
44. Данилевская М. В. Криминологическая характеристика и социальные последствия тяжких преступлений, совершаемых с проявлением жестокости взрослыми в отношении несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1996. 20 с.
45. Джужа О., Василевич В., Кирилюк А. Щодо механізму злочинної поведінки. Право України. 2005. № 6. С. 66–71.
46. Декларация прав ребенка. Международная защита прав и свобод человека: сб. документов. М., 1990.
47. Дмитриев А. В., Залысин И. Ю. Насилие: социополитический анализ. М.: Российская политическая энциклопедия, 2000. 328 с.
48. Довідник працівника міліції: у 2 кн. Кн. 2. Ч. II: Нормативноправові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ /

відп. ред. М. В. Білоконь; упоряд. С. М. Гусаров, В. Г. Слободянюк, С. М. Калюк. К.: Видавн. компанія «Воля», 2004. 434 с.

49. Долгова А. И., Єрмаков В. Д., Беляева Н. В. Проблемы типологии несовершеннолетних преступников. Вопросы борьбы с преступностью. М., 1976. Вып. 24. С. 12–26.

50. Игошев К. Е., Устинов В. С. Введение в курс профилактики правонарушений. Горький, 1977. 93 с.

51. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький, 1974. 168 с.

52. Исаенкова Т. Н. Мотивы убийств, сопряженных с разбоем и вымогательством. Преступное поведение (новые исследования): сб. науч. тр. М., 2002. С. 212–226.

53. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021

54. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085

55. Кондрашков Н. Н. Количественные методы в криминологии. М., 1971. 184 с.

56. Кон И. С. Личность и ее социальные роли. Социология и идеология. М., 1969. С. 248–261.

57. Криминология: учебник для слушателей и курсантов учебных заведений МВД Украины. К.: Генеза, 1997.

58. Криминология: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. М.: НОРМА, 2001. 779 с.

59. Криминология: учебник. 2-е изд, перераб. и доп. / под ред. В. М. Кудрявцева и В. Е. Эминова. М.: Юристъ, 1999. 678 с.

60. Криминология / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М., 1998. 553 с.

61. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. СПб.: Питер, 1998. 576 с.
62. Криминология: учеб. для юрид. вузов. М.: ПРИОР, 1999. 144 с.
63. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. М.: ТЦ «Сфера», 2001. 464 с.
64. Куликов Н. И. Криминологическая характеристика и предупреждение органами внутренних дел преступлений, совершаемых несовершеннолетними с проявлением жестокости: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1996. 20 с.
65. Куприянова И. Насилие в отношении гомосексуальных женщин: повседневный опыт. Насилие и социальные изменения. Теория. Практика. Исследования. Часть IV / под ред. М. Писклаковой и А. Синельникова. М., 2003.
66. Кургузкина Е. Б. Теория личности преступника и проблемы индивидуальной профилактики преступлений: автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М., 2003. 20 с.
67. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2008. 248 с.
68. Механизм преступного поведения. М., 1981. 248 с.
69. Михайлова Н. В. Женская преступность и несовершеннолетние преступницы. 200 лет МВД России. Руза, 2002.
70. Міжнародна поліцейська енциклопедія: в 5 т. / відповід. ред. Ю. І. Римаренко. К.: Ін Юре, 2005. Т. 2. 1224 с.
71. Ольков С. Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в российском судопроизводстве и общая теория социального поведения. Тюмень, 1993.
72. Орехов В. В. Социальное планирование и проблемы предупреждения преступности: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Л., 1982. 20 с.

73. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навчально-методичний посібник. К., 1996. 351 с.

74. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>

75. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Офіційний вісник України. 2018. № 45. Ст. 1589.

76. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: Наказ МВС України від 02.07.2015 № 796. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15>

77. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379

78. Ривман Д. В., Устинов В. С. Виктимология. Н. Новгород, 1999. 211 с.

79. Романов В. В. Юридическая психология. М.: Юристъ, 2000. 264 с.

80. Садыков Л. Х. Преступления несовершеннолетних с повышенной общественной опасностью. Вестник Ставропольского государственного университета. 2005. № 3 (14).

81. Самовичев Е. Г. Психологическая этиология убийства. Психологический журнал / ред. А. В. Брушлинский. 2002. Т. 23. № 5. сентябрь–октябрь. С. 49–60.

82. Сафиуллин Н. Х., Данилевская М. В., Куликов Н. И. Особенности преступного поведения несовершеннолетних. Казань, 1995. 85 с.

ДОДАТОК

Чисельність осіб на обліку уповноважених органів з питань пробації станом 01.06.2020													
№ з/п	Регіони	Всього засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі та осіб до яких застосовано адміністративне стягнення		Засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України)		ГРОМАДСЬКІ РОБОТИ (ст.ст. 56, 100 ч.1 КК України, ст. 30-1 КпАП)		ВИПРАВНІ РОБОТИ (ст.ст. 57, 100 ч.2 КК України, ст. 31 КпАП)		Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75,79, 83,104 КК України)		Засуджені до покарання у виді штрафу	
		2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
		1	2	4	5	7	8	10	11	17	18	20	21
1	Вінницька	2094	2386	89	106	167	146	23	29	1815	1838	0	83
2	Волинська	1263	1442	111	108	115	93	21	16	1016	1021	0	57
3	Дніпропетровська	6468	7310	203	247	368	426	23	18	5874	6070	0	323
4	Донецька	3203	3762	89	105	414	414	52	46	2648	2692	0	398
5	Житомирська	2054	2254	93	98	185	239	14	20	1762	1592	0	137
6	Закарпатська	1677	1946	68	84	86	113	14	16	1509	1556	0	66
7	Запорізька	3457	3642	123	109	190	217	22	16	3122	2963	0	164
8	Івано - Франківська	673	930	81	102	113	102	29	31	450	586	0	71
9	м.Київ та Київська	7636	8175	455	434	650	590	52	52	6479	6094	0	785
10	Кіровоградська	2089	2183	71	49	112	120	5	3	1901	1735	0	94
11	Луганська	1945	1804	41	31	83	86	5	3	1816	1626	0	47
12	Львівська	2625	3037	216	221	234	203	30	32	2145	2114	0	318
13	Миколаївська	2139	2338	85	89	157	150	16	13	1881	1909	0	128
14	Одеська	3748	3750	188	176	250	195	32	17	3278	3018	0	206
15	Полтавська	2461	2465	81	90	164	139	15	15	2201	1967	0	85
16	Рівненська	1412	1772	88	92	157	147	15	11	1152	1154	0	150
17	Сумська	1306	1527	66	83	202	183	23	26	1015	900	0	149
18	Тернопільська	781	1016	57	74	102	103	9	12	613	619	0	88
19	Харківська	4972	5279	244	237	271	263	16	25	4441	4335	0	236
20	Херсонська	1615	1824	96	88	175	156	4	5	1340	1295	0	121
21	Хмельницька	1521	1802	118	111	159	137	35	40	1209	1240	0	151
22	Черкаська	1588	1736	101	79	77	64	7	8	1403	1264	0	123
23	Чернівецька	798	993	85	82	64	67	22	15	627	699	0	98
24	Чернігівська	1305	1706	97	103	169	160	10	18	1029	1144	0	156
УСЬОГО		58830	65079	2946	2998	4664	4513	494	487	50726	49431	0	4234